Бүгү чурттарның пролетарийлери, катыжыңар!

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ, КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ОРГАНЫ

№ 80 (2254). | 1951 ч. апрель 22, воскресенье | Өртээ 20 көп.

1946—1950 чылдарда ССРЭ-ниң дөрт дугаар (дайын сөөлүндеги бир дугаар) беш чыл планының түңнелдериниң дугайында

ССРЭ-ниң Күрүне План Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Төп Статистик Эргелелиниң

ДЫҢНАДЫЫ

Совет улустуң улуг тиилелгези

Бо хүн ССРЭ-ниң дөрт дугаар (дайын сөөлүнде бир дугаар) 1946—1950 чылдарда беш чыл планын күүсеткениниң түңнелиниң дугайында ССРЭ-ниң Күрүнениң План Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Төп Статистик Эргелелиниң медеглелин чарлаан.

Чарлап турар медеглел — кончуг улуг ужур-дузалыг документ. Дайын сөөлүндеги беш чылдың түңнели Ленин — Сталинның партиязынга удурткан совет улустуң тайбың тургузукчу күш-ажылының улуг чедиишкиннерин көргүзүп турар.

Коммунистиг партияның чооку үеде болгаш улам-на үр үеде планын тодаратпышаан, 1946 чылдың февраль 9-та соңгукчуларның хуралынга эш Сталинның чугаалааны болза:

«Чаа беш чыл планының кол сорулгалары болза, чурттуң качыгдалга таварышкан районнарын катап тургузарында, үлетпүрүң болгаш көдээ ажылагыйны дайын мурнунда турган деңнелинге чедир катап тургузарында болгаш ооң соонда карточка системазын чооку үеде күш чок кылыр апаарын чугаалаваска безин ол деңнелди элээн ашкан турарында, калбак хереглелдиң үүлдерин бүдүрерин алгыдарынче, бүгү бараанналарның өртээн удаа-дараалап чиигедип тургаш, ажылчы чоннарның амыдырал байдалын көдүрериниче, бодунуң күштерин калбартыр аргаларны эртемге берип шыдаар янзы-бүрү эртем-шинчилел институттарын калбаа-биле тургузарынче онза сагыш салган турар».

Коммунистиг партияның кыйгырыы-биле беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжы дайын сөөлүнде бүгү чуртка улам күштүг калбарган. Совет кижилериң чогаадыкчы инициативазы, оларның социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингени чаа күш-биле илерээн. Дайын сөөлүндеги беш чылдың сорулгаларын совет улус чедиишкинниг шиитпирлээн, социалистиг ажыл-агыйның, культураның бүгү адырларында күчүлүг чаа көдүрлүүшкүннү чеьдип алган деп чүвени чарлап турар медеглел тодаргай көргүзүп турар. Кижи төрелгетениң дайзыны—фашизмни тиилээр дээш улуг когаралдарга таварышкан Совет Эвилели дайын сөөлүндеги тургузуушкуннуң бергелерин эртип шыдавас боор деп империалистерниң хордалы буступ дүшкен.

Эрткен беш чылда бистиң үлетпүрүвүстүң чеьдип алган улуг чедиишкиннериниң дугайын совет кижилери улуг өөрүшкү-биле хүлээп алыр. **ССРЭ-ниң үлетпүрүнүң бүгү продукциязының хемчээли 1950 чылда—беш чылдың сөөлгү чылында—дайын мурнундагы 1940 чылга деңнээрге 48 хуу улгадыр ужурлуг деп беш чыл планы доктааткан турган. Чогум херек кырында 1950 чылда үлетпүр продукциязын 1940 чылдаазындан 73 хуу хөйнү бүдүрүп үндүрген. ССРЭ-ниң үлетпүрү беш чыл планын хуусаа бетинде—дөрт чыл үш ай иштинде күүсеткен. Үлетпүр продукциязының хемчээлиниң талазы-биле беш чылдың планы ёзугаар 1950 чылдагы доктаатынган онаалдазын 17 хуу ажыр күүсеткен.**

Бо үениң техниказының чаа чедиишкиннерин шиңгээдип алганының ачызы-биле социалистиг үлетпүрүнүң бүгү адырларының техниктиг деңнелин улам-на ыңай бедидерин хандырган. Бүгү улус ажыл-агыйынга башкарыкчы рольдуг аар индустрияның чедиишкиннери онза улуг. Каң эзилдирер, прокат кылыр, өңнүг болгаш ховар металлдар тывар, хөмүр казып алыр, нефть үлетпүрүн катап тургузар болгаш хөгжүдер, станоктар, машина, механизмнер, приборлар бүдүрер, химия үлетпүрүнүң болгаш тудуг материалдарының продукциязын үндүрер талазы-биле беш чыл планының онаалдазын ажыр күүсеткен. Дайын сөөлүндеги беш чылдың иштинде пос-таавы, дааранылга, аргыглыг хеп болгаш чиик үлетпүрүнүң өске-даа адырлары дүрген катап тургустунуп, хөгжүп турган.

Бистиң үлетпүрүвүс бүдүрүлгениң делгеренгей дагыннаашкынының хоойлузу-биле чедиишкиниг хөгжүп турар. **Ада-чурттуң мурнакчы техниказы-биле чепсегленген бүдүрүлгелерни катап тургусканының, тутканының болгаш чаартып кылганының түңнелинде 1950 чылда ССРЭ-ниң бүгү үлетпүрүнүң кол бүдүрүлге фондулары 1940 чылга деңнээрге 58 хуу улгаткан.**

Совет бүдүрүлгелер амгы үениң техниказы-биле үзүк чок чепсегленип турар. Чаа техниканы чедиишкиниг шиңгээдип алганы улус ажыл-агыйын техника-биле улам-на артыр чепсеглээр, хөй күш кирер болгаш аар ажылдарны механизастаарының деңнелин бедидер арганы берген. Ол бүгү **үүлдер совет кижиниң күш-ажылын** дыка чиигедир болгаш бүдүрүлгелерниң ажылының шынар талазы-биле бүгү көргүзүглерин экижидер арганы берип турар. Үлетпүрде ажылчыннарның бүдүрүкчү күжү беш чыл планы ёзугаар 1950 чылда 36 хуу өзер турда дайын мурнунда 1940 чылга деңнээрге 37 хуу өскен. Бистиң демир орук транспортувус сөөртүлге талазы-биле улус ажылагыйының улам-на өзүп турар хереглелин хандырган. Хем, далай болгаш автомобиль транспортунуң чүк эргилдези дыка өскен, харылзааның бүгү херекселдериниң ажыл чорудулгазы экижээн.

Социалистиг көдээ ажыл-агый беш чыл планын чедиишкиниг күүсеткен. Дайын сөөлүндеги беш чылдың чылдарының иштинде колхозтарның нити ажыл-агыйы улам-на өскен болгаш быжыкан, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы өскен, колхоз тургузуунга МТС-териң роли бедээн.

Беш чылдың иштинде тараа культуразының шөлү 20 хуудан ажыг улгаткан. 1950 чылда тарааның бүгү дүжүдү 1940 чылдың деңнелинден 345 миллион пуд ашкан. Ол үеде кызыл-тас бүдүрүлгези дайын мурнунда деңнелинге удур 376 миллион пуд улгаткан Тараа культуразының талазы-биле беш чыл планының онаалгазын ажыр күүсеткен. Колхозтарның нитилештирген малының баш санының өзүлдезиниң талазы-биле беш чыл планының онаалдазы база-ла ажыр күүсетинген.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының үргүлчү өзүлдезинге үндезилетингеш национал орулга үзүк чок улгадып, бистиң чуртувустуң ажылчы чонунуң чазагай амыдыралы бедип турар. **Эрткен беш чылда национал орулганың өзүлдезиниң онаалдазын дыка ажыр күүсеткен. Национал орулганың дайын мурнундагы деңнелин 38 хуу ажырар деп беш чыл планында көрдүнген. Херек кырында, 1950 чылда национал орулга 1940 чыл-биле деңнээрге деңнештирер өртек-биле алырга 64 хуу улгаткан.**

Капиталистиг чурттарда национал орулганың хөй кезиин капиталистериң аңгызы эжелеп чип турда, Совет Эвилелинде бүгү национал орулга ажылчы чонну болур. **1950 чылда ССРЭ-ниң ажылчы чону боттарының хуузунда материалдыг болгаш культурлуг хереглелин хандырарынга национал орулганың 74 хуузун алганнар, ынчаарга, национал орулганың 26 хуузу социалистиг бүдүрүлгени калбартырынга болгаш нити күрүнениң болгаш хөй ниитниң хереглелинге хереглээри-биле күрүнениң, колхозтарның болгаш кооператив организацияларының холунда арткан.**

Национал орулганың өскениниң түңнелинде күрүне бюджеди чыл келген тудум-на орулгазы чарылгазындан ажыг кылдыр күүсетинип турар, улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынының планы чедиишкиниг боттанып турар. 1946—1950 чылдарда биче бүдүрүлгелерни санаваска алды муң ажыг үлетпүр бүдүрүлгелерин катап тургускан, тудуп кылган болгаш ажыглалга киирген.

Совет чазак массалыг хереглелдиң барааннарының өртээн үргүлчү кудуладыр политиканы чорудуп турар. **1950 чылда ажылчыннарның, албан-хаакчыттарның орулгазының, тараачыннарның орулгазының нити түүү деңнештирер өртек-биле алырга 1940 чылдың деңнелинге удур 62 хуу өскен чорук** совет кижилериң материалдыг байдалы экижээнинің тодаргай херечизи болур. Совет чуртта школаларның, дээди өөредилге черлериниң, эртемниң, чырыдыышкынның, кадык камгалалының, культураның болгаш уран-үүлдериниң албан черлериниң четкизи үргүлчү өзүп турар.

Дайын сөөлүндеги беш чыл планын күүседиринде улуг чедиишкиннер совет кижилерни чогаадыкчы тайбың күш-ажылынга, коммунизм дээш демиселге чаа маадырлыг чоруктарже сорук киирип турар. Волгада болгаш Днепрде, Аму-Дарья болгаш Донда суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларының, каналдарның канчаар-даа аажок улуг тудугларының планын бистиң улузувус улуг сорук кириишкин-биле боттандырып турар.

Тайбың тургузукчу күш-ажылын кылып турар совет улус бүгү делегейге тайбың дээш чайгылыш чок демисежип, империалистиг дайын кыпсыкчыларының кем-буруулуг планнарын сойгалап илередип турар. Дайын сөөлүндеги беш чыл планын чедиишкиниг күүсеткени — совет күрүнениң күчүзүнүң, ооң тайбың политиказының тодаргай херечизи.

Ленин — Сталинның партиязын долгандыр сырый катышкан совет улус Төрээн чуртунуң чаагайжылгазы дээш тайбың тургузукчу күш-ажылынга бодунуң бүгү күжүн берип турар, эш Сталинның баш бурунгаар айтып бергени—коммунизмниң тиилелгезиниң оруу-биле бурунгаар бүзүрелдиг бар чоруур.

(Апрель 17-де «Правданың» мурнуку үүлүнден).

1946 чылдың мартта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы 1946—1950 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң дайын сөөлүн деги беш чыл планы чедиишкиниг күүсетинген, ынчаарга планның чугула-чугула онаалгалары дыка ажыр күүсетинген.

Үлетпүр талазы-биле беш чыл планының күүселдези

ССРЭ-ниң үлетпүрүнүң катап тургузуушкунунда болгаш хөгжүлдезинде улуг-улуг чедиишкиннер эргген беш чылда чеьдип алдынган. 1950 чылда—беш чылдың сөөлгү чылында ССРЭ-ниң бүгү үлетпүрүнүң продукциязының ниити хемчээли дайын мурнунуң 1940 чылы-биле дөмейлээрге 48 хуу көвүдээр ужурлуг деп беш чыл планы-биле доктааткан турган. Херек кырында 1940 чылга бодаарга үлетпүр продукциязын 1950 чылда 73 хуу хөйнү кылып үндүрген. Беш чыл планын ССРЭ-ниң үлетпүрү хуусаа бетинде—4 чыл болгаш 3 айда күүсеткен. Үлетпүр продукциязының хемчээлиниң талазы-биле 1950 чылда беш чыл планы-биле доктаатынган онаалга 17 хуу ажыр күүсетинген. Бо үениң техниказының чаа-чаа чедиишкиннерин шиңгээдип алганынга үндезилээш социалистиг үлетпүрүнүң бүгү адырларынга техниктиг деңнелдиң улам ыңай бедилгези хандыртынган.

Кара металлургия талазы-биле каңэзилдиреринің болгаш прокат бүдүрүп үндүреринің талазы-биле беш чыл планының онаалгазы ажыр күүсетинген. Беш чыл планы-биле 1950 чылда доктаатынган кара металлдар прокадын бүдүрүп үндүреринің деңнели хуусаа бетинде—1949 чылдың III кварталында, ынчаарга каң бүдүрүлгезиниң деңнели 1950 чылдың II кварталында чеьдип алдынган. Кара металлургия министерствозу шой эзилдиреринің талазы-биле беш чыл планын күүсеткен. Кара металлдар бүдүрүп үндүреринің беш чыл планының онаалдазы 35 хуу турган болза, ниитизи-биле 1950 чылда-ла дайын мурнунуң деңнелин 45 хуу ашкан; ынчангаштың шой бүдүрүп үндүрери дайын мурнундагы деңнел-биле дөмейлээрге 29 хуу, каң эзилдириишкини — 49 хуу болгаш прокат бүдүрүп үндүрери—59 хуу улгаткан. Дайын үезинде бүрүнү-биле үрелип бузулган Мурнуу чүктүң металлургия үлетпүрү техниктиг чаа баазага катап тургустунган болгаш металлды дайын мурнундаазынга бодаарга хөйнү берип турар. Чурттуң Чөөн талакы районнарынга кара металлургияның оон ыңайгы хөгжүлдези уламчылап турган. Уралга шой бүдүрүп үндүрерин 1940 чыл-биле дөмейлээрге 1950 чылда 2,6 катап, каң — 2,7 катап база прокат бүдүрүп үндүрери — 2,8 катап көвүдээн. Сибирьге шой бүдүрүп үндүрери — 1,2 катап, каң — 1,7 катап, прокат 2 катап көвүдээн. Кара металлдар бүдүрүп үндүрерин Ортаакы Азияга болгаш Закавказьеге организастаан. Каң болгаш прокат талазы-биле план ажыр күүсетинген болза-даа, кара металлдар бүдүрүп үндүрери болгаш эң ылаңгыя прокаттың чамдык чүүл дери улус ажыл-агыйының өзүп турар хереглелинден хожудап турар.

Кара металлургияга бүдүрүлгениң технологиязын болбаазыраткан. Каң эзилдирер бүдүрүлгеге кислородту ажыглаары шиңгээтинген. Прокаттың тускай профильдерин болгаш чаа хевирлиг машиналар болгаш хереклелдер кылырынга каңның чаа маркаларын шиңгээдип алган. Хөй күш кирер болгаш аар ажылдарны механизасчыдарын болгаш бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдарын калбак хемчээлге боттандырган. Дериг хереклелдерни ажыглаары дыка экижээн. Чижээ, 1950 чылдың төнчүзүнде Кара металлургия министерствозунуң заводтарынга домен суугуларының ажыктыг ишкирин ажыглаары 1940 чыл-биле дөмейлээрге 25 хуу, ынчаарга мартен суугуларының бир дөрбелчин метр шөлүнден каң эзип алыры 33 хуу көвүдээн.

Өңнүг металлургия талазы-биле чаа-чаа рудниктер, байлакшылдыг фабрикаларның болгаш заводтарның тудуушкунунуң түңнелинде, база ол ышкаш ажылдап турар бүдүрүлгелерниң ажылын экижиткениниң түңнелинде хола, алюминий, никель, коргулчун, ак коргулчун болгаш өске-даа өңнүг болгаш ховар металлдар бүдүрүп үндүрери дайын мурнунуң деңнелин дыка ашкан. Ындыг болза-даа, улус ажыл-агыйының өзүп олурар негелдези өңнүг металлдар бүдүрүп үндүреринің ам-даа дүрген өзүлдезин негеп турар.

Хөмүр-даш тывыжының талазы-биле беш чыл планы ажыр күүсетинген. 1950 чылда хөмүр-даш тывыжы беш чыл планының онаалгазынга 104 хуу болган болгаш дайын мурнунуң деңнели-биле дөмейлээрге, 57 хуу көвүдээн. Беш чыл планы-биле 1950 чылда доктаатынган хөмүр-даш тывыжының деңнели Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунуң шахталарында хуусаа бетинде — 1949 чылдың IV кварталында чеьдип алдынган. Дайындан качыгдаан районнарда үрелип бузулган хөмүр-даш шахталарын катап тургускан. Донбасстың шахталары дайын мурнунда турганынга бодаарга хөй болгаш беш чыл планы-биле көрдүнгенинге бодаарга хөй хөмүр-дашты берип турар. Донбасс база катап чурттуң эң улуг болгаш эң-не механизастатынган хөмүр-даш бассейни болуп турар. Москва чоогунуң бассейнинде хөмүр-даш тывыжы дайын мурнунуң деңнели-биле дөмейлээрге 3 катап көвүдээн. Донбассты болгаш Москва чоогунуң бассейнин катап тургузары-биле чергелештир Уралга, Кузбасска, Караганда бассейнинге болгаш чурттуң өскедаа черлеринге хөмүр-даш үлетпүрүнүң хөгжүлдези үргүлчүлеп турган. Чөөн үүкке 1950 чылда хөмүр-даш тывыжы дайын мурнундагы үеге дөмейлээрге 2 катаптан хөй кастынган. Хөмүр-даштың чаа баазазы — Печорский бассейни дыка калбарган. Торф тывыжы дайын мурнунуң деңнелин ашкан.

Хөмүр-даш казарының, өрүмнээшкининиң болгаш чедирилгезин чорудулгаларының механизациязын, а ол ышкаш чер адааның транспортунуң болгаш демир орук вагоннарынга хөмүр-даш чүдүреринің механизациязын дооскан. Хөмүр-даш арыглатынган хөмүр-даш дөгер черлерге хөмүр-даш уруушкунун механизастаарынга, а ол ышкаш белеткел ажылдарынга хөмүр-даштың болгаш породаны чүдүрерин механизастаарынга чаа-чаа машиналарны тургускан болгаш шиңгээткен. Хөмүр-даш шахталарын комплексилиг механизацияже шилчидериниң талазы-биле ажылдарны эгелээн болгаш машиналарның болгаш механизмнериң ажылын ырак хемчээлдиг черден болгаш автоматтыг башкарылганы шиңгээдип турар.

Нефть үлетпүрүнүң катап тургузуушкунунуң болгаш хөгжүлдезиниң талазы-биле беш чыл планының онаалгазы ажыр күүсетинген. 1950 чылда нефть тывыжы беш чыл планының онаалгазынга 107 хуу болуп турган болгаш дайын мурнунга бодаарга 22 хуу хөй болуп турган. Дайын үезинде Майкоптуң болгаш Грозныйның нефтилиг черлериниң база Барыын Украинаның үрелип бузулган нефть үлетпүрү бүрүнү-биле катап тургустунган болгаш техник талазы-биле катап чепсегленген. Геолог-разведка ажылдарын чедиишкиниг чорутканының түңнелинде нефть болгаш газтың дыка хөй үлетпүр курлавырларын тыпкан болгаш белеткээн. Нефть тывыжынга, скважиналарны казарынга болгаш нефть болбаазырадып кылырынга чаа техника калбаа-биле шиңгээтинип турар. Ужар-үүлдүң бедик шынарлыг одаашкынын болгаш ужар-чүүл үстерин бүдүрүп үндүрерин калбарткан болгаш бүдүрүп үндүрүп турар нефть продуктуларының шынары экижээн. Нефть болбаазырадып кылырының бо үедеги ада-чурт техниказы-биле чепсегленген чаа заводтарны болгаш туруштарны тудуп тургускан, нефть дамчыдылгаларының улуг магистральдерин тургускан. Оон-биле кады нефть тывыжының дүрген өзүлдези нефть болбаазырадып кылыр чаа заводтар тудуушкунун уламча негеп турар.

Чөөн үүкте нефтилиг чаа черлериниң ужур-дузазы дыка өскен. Башкир АССР-де нефтилиг чаа-чаа улуг тывыш черлерин болгаш нефть болбаазырадыр заводтарны тургускан. Куйбышев области, Туркмен ССР-де, Узбек ССР-де болгаш Казак ССР-де нефтиниң тывыжы болгаш нефтиниң ажылдап кылылгазы дүрген хөгжүп турар. Татар АССР-де нефтилиг чаа улуг черлер ажытынган. Эвилелге хамаарыштыр ниити нефть тывыжында Чөөн талакы районнарның бот-деңзизи 1940 чылда 12 хуу турганынга бодаарга 44 хуу чедир көвүдээн.

Газ үлетпүрү улам ыңай хөгжүлдени алган. Саратов-Москва, Дашава-Киев болгаш Кохтла-Ярве-Ленинград бо хоорайларның аразында газ дамчыдылгазы тутунган болгаш ажыглалга киргген. **Кылымалдыг суук одалгаларның** бүдүрүлгезиниң талазы-биле бүдүрүлге черлериниң тудуун калбарткан турган.

Электри энергияны ажылдап үндүрер талазы-биле беш чыл планының онаалгазы ажыр күүсетинген. 1950 чылда беш чыл планы-биле доктаатынган электри энергияның бүдүрүлгезинин деңнели хуусаа бетинде—1949 чылдың IV кварталында чеьдип алдынган. 1950 чылда электри энергияны ажылдадып үндүрери беш чыл планының онаалгаларынга дөмейлээрге 110 хуу болган болгаш 1940 чылдың деңнелин 87 хуу ашкан. Дайындан когараан районнарга электри энергияны 1940 чылга бодаарга дыка хөйнү бүдүрүп үндүрген.

Донбасстың, Днепр чоогунуң, Киевтиң, Харьковтуң, Львовтуң, Одессаның, Николаевтиң, Севастопольдиң, Новороссийскийниң, Краснодарның; Грозныйның, Сталинградтың, Воронежтиң, Брянскиниң, Калининниң, Минскиниң, Вильнюстуң, Риганың, Таллинның, Петрозаводскиниң болгаш өске-даа хоорайларның дайын үезинде үрегдетинген электри станцияларын катап тургускулаан. Беш чыл планында көрдүнген суг күжү-биле ажылдаар бүгү электри станциялары, ооң иштинде суг күжү-биле ажылдаар 6 улуг станциялар катап тургустунган. Днепрниң суг күжү-биле ажылдаар Ленин аттыг электри станциязы катап тургустунган. Щербаковтуң, Нивтиң № 3, Фархадтың, Храмның, Сухумниң, Краснополяннның, Широковтуң болгаш өске-даа суг күжү-биле ажылдаар чаа-чаа электри станциялары тутунган болгаш бүрүнү-биле ажыглалга кирген. Үстүү-Свирниң, Усть-Камегорнуң, Гюмуштуң, Цимлянскаяның, Нивтиң № 1, Магнитогорскиниң болгаш өске-даа суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларын 1951—1952 чылдарда ажыглалга киирерин бүрүн хандырып турар улуг тудуг ажылдарын боттандырган. Волгада Горькийниң суг күжү-биле ажылдаар электри станциязының болгаш Камада Молотовтуң суг күжү-биле ажылдаар электри станциязының тудуун делгеми-биле калбарткан. Чылыг-биле ажылдаар чаа-чаа электри станцияларын, электри болгаш чылыгның четкилериниң тудуун боттандырган.

1946—1950 чылдарда электри станцияларында чаа энергетиктиг техникаларын шиңгээдирин боттандырган. Чылыг-биле ажылдаар электри станцияларында ада-чурттуң бүдүрүп үндүргени бедик базыышкынныг бус хоолайларын болгаш котёлдарны тургускулаан, ооң иштинде 25 муң киловатт күчүлүг бедик базыышкынның чылыгжыдылганың чаа хевирлиг хоолайлары, 100 атмосфера базыышкынныг болгаш бузу 510 градус чылыглыг барабан хевирлиг котёлдар ол ышкаш база-ла бузу ынча параметралыг дорт хевирлиг котёлдар бар. Суг дамчылгазы-биле соодар черлиг генераторларны, улуг күчүлүг агаар дамчыдыкчылары, бедик частоталыг болгаш камгалалдың өскедаа чаа хевирниң, ол ышкаш электри станцияларында котёлдарның кывыышкынның болгаш одалгазының чорудулгаларын автоматчыдарын шиңгээткен. Районнарның суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларының үштүң ийи кезээ агрегаттар-биле автоматчыткан башкарылгалыг болуп турар.

Машина тудуунуң талазы-биле станоктар, машиналар, механизмнер болгаш приборлар бүдүрүлгезиниң талазы-биле беш чыл планының онаалдазы ниитизи-биле 17 хуу ажыр күүсетинген. Машина тудуунуң продукциязы 1940 чылда бүдүрүп турганындан 1950 чылда 2,3 катап ашкан. 1950 чылда беш чыл планы-биле доктаатынган машина, дериг-херексел болгаш приборлар бүдүрүлдезиниң деңнели хуусаа мурнунда — 1950 чылдың 1 дугаар кварталында чеьдип алдынган.

Машиналарның болгаш дериг-хереклелдериниң бүдүрүлде өзүлдези чаа техниканың үндезининге тургустунган. Машина тудуунуң заводтарынга бүдүрүлгениң таарымчалыг бедик методтары болгаш технологтуг чорудулгалар; ажылдың шууштурар болгаш автоматтыг аргазы, флюс-биле шыпкаш автоматтар болгаш чартык автоматтар-биле каңнаары, детальдерни бедик частоталыг ток-биле кадырары, центробежтиг кудулга болгаш кокильже кудулгазы, штампалаашкынны, металлды кезериниң дүрген методтары улуг нептерээшкинни алган.

Беш чыл планының чылдарының дургузунда машина тудуушкунунуң алырлары колдуунда бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының тус-тус хевирлерин чаартып алган. Ниитизи-биле ажыглап турар металл кезер станоктарның 250 хире чаа хевирлери, тускай болгаш агрегаттыг станоктарның бир муң ажыг хевирлерин, автоматтарның болгаш чартык автоматтарының 23 хевирлерин; дарганнаарының болгаш базарының автоматтарының 34 хевирлерин, чаа пневмат формовтуг күчүлүг машиналарны базыышкын адаа-биле кударынга болгаш центробежтиг кудулга машиналарны шиңгээдип алган. Автомобиль детальдерин белеткээр талазы-биле 26 автоматтыг станоктар шугумун болгаш автоматтыг заводту тургускан.

Металлурги дериг-хереклелдериниң бүдүрүлгези 1940 чыл-биле дөмейлээрге 1950 чылда 4,8 катап, бус хоолайларының үндүрүлгези 2,6 катап, электри дериг-хереклелдериниң бүдүрүлгези 3 катап улгаткан. Одалга үлетпүрүнде хөмүр-даш комбайннарын порода чүдүрер болгаш хөмүр-даш чүдүрер машиналарны ханы өрүмнээшкинге нефть өрүмнээриниң туруштарын, малгаш сордурар күчүлүг насостарны болгаш дериг-хереглелдиг бедик бүдүрүкчүлүг өске-даа хөй-хөй хевирлерин бүдүрүп үндүрген. Нефть аппарадының бүдүрүлгези 1940 чыл-биле дөмейлээрге 1950 чылда 3 катап хөй болган.

Демир орук транспортунуң хереглелинге чаа-чаа магистральдиг бараан паровозтарының, электровозтарның, тепловозтарның, думпкарларның, цельнометаллдыг гондолдарның болгаш изогермилиг вагоннарның, улус сөөрттүр цельнометаллдыг вагоннарның бүдүрүлдезин шиңгээдип алган болгаш организастаан.

Тракторларны бүдүрүп үндүрери 1940 чыл-биле дөмейлээре 1950 чылда 3,8 катап, комбайннар 3,6 катап, тракторлар андазыннары 3,1 катап, тракторлар сеялкалары 5,5 катап тракторлар культиваторлары 3,1 катап көвүдээн. Көдээ ажыл-агыйының 150 ажыг чаа-чаа бедик бүдүрүкчүлүг машиналарын шиңгээдип алган болгаш массалыы-биле бүдүрер кылдыр хүлээп алган.

Ынчалза чок, энергетиктиг дериг-хереклелдериниң, аар металл кезериниң болгаш дарганналга-базыышкын дериг-хереклелиниң нефть үлетпүрүнге нарын хереклелдиң болгаш приборларның чамдык хевирлериниң бүдүрүлдезиниң чеьдип алган деңнели улус ажыл-агыйының өзүп турар негелделерин хандырып шыдавайн турар.

Химия үлетпүрүнүң талазы-биле беш чыл планы-биле бүдүрүлдениң дайын мурнундагы деңнелин 1950 чылда 1,5 катап ажыр кылдыр доктаатынган турган. Херек кырында химия үлетпүрүнүң продукциязы дайын мурнундаагы деңнелин 1,8 катап ашкан. Азоттуг удобрениелериниң бүдүрүлдезиниң дайын мурнунуң деңнели 1950 чылда 2,2 катап, калийлиг удобрениелер 1,4 катап ашкан, тодаргайлаарга беш чыл планы-биле көрдүнгенинден хөй болуп турар. Фосфаттыг удобрениелериниң бүдүрүлгези 1940 чыл-биле дөмейлээрге 1950 чылда 1,9 катап улгаткан. Дайын мурнундаазынга дөмейлээрге синтетиктиг каучуктуң бүдүрүлгези улгаткан.

Кылымал волокнонуң хөй-хөй плас-мастарның үлетпүрлерингe, дозу будуктуң фармецевтиң болгаш химия үлетпүрүнүң өске-даа адырларынга продукцияның чаа-чаа хевирлериниң бүдүрүлдезин дыка калбарткан болгаш шиңгээдип алган. Будулга бүдүрүлдезиниң талазы-биле беш чыл планы ажыр күүсетинген. Будулганың бүдүрүп үндүрген маркаларының саны 1940 чылда 186 турганынга бодаарга 1950 чылда 320 аттарга чедир өскен. Оон-биле кады бедик шынарлыг болгаш быжыг будулгаларның бүдүрүлдези өскен. Хөй өңнерлиг кино плёнкаларының бүдүрүлдезин шиңгээдип алган.

Тудуг материалдарының бүдүрүлгези дайын мурнунда турганын ашкан, цементини бүдүрүп үндүрери 1940 чыл-биле дөмейлээрге 1950 чылда 1,8 катап, соңга шили 1,9 катап улгаткан. Цементи бүдүреринің талазы-биле 1950 чылда беш чыл планының онаалдазын ССРЭ-ниң тудуг материалдар үлетпүрүнүң Министерствозу 101 хуу күүсеткен, а ССРЭ ниитизи-биле 97 хуу күүсеткен. Тууйбу болгаш черепица бүдүрүлдезиниң талазы-биле беш чыл планының онаалдазы четче бүрүнү-биле күүсетинмээн. Тудуг материалдарының бүдүрүлдези болгаш ооң шынары улус ажыл-агыйының өзүп турар негелделериниң ам-даа хожудап каап турар.

Ыяш үлетпүрүнде ыяш сөөртүлгези 1949 чылга бодаарга 1950 чылда 36 хуу улгаткан, ынчалзажок беш чыл планының онаалгазы күүсетинмээн. Ыяш үлетпүрүнге машиналар болгаш механизмнер дужаарының талазы-биле беш чыл планының онаалгазы ажыр күүсетинген, ындыг-даа болза, механизмнерни четпес ажыглаанының түңнелинде ыяш белеткелиниң үлетпүрүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизи беш чыл планының чылдарының дургузунда четпес болуп турган. **Саазын** бүдүрүлгези 1940 чыл-биле дөмейлээрге 1950 чылда 47 хуу улгаткан.

1946—1950 чылдарның үезинде пос-таавы, дааранылга, трикотаж, идик болгаш **чиик үлетпүрүнүң** өске-даа адырларының катап тургузуушкуну болгаш хөгжүлдези дүргени-биле болуп эрткен. 1950 чылда үлетпүрүнүң ол адырларының продукциязы 1940 чыл-биле дөмейлээрге 17 хуу улгаткан. Чиик үлетпүрүнүң кол кылыгларының бүдүрүлдези беш чыл дургузунда база улгаткан: хөвен-саазындан кылган пөстер талазы-биле 2,4 катап, дуктен кылган пөстер—2,9 катап; эр, херээжен ук кылыглар—5,2 катап, хөмден кылган идиктер—3,2 катап, резин идиктер—7 катап, ынчалза-даа хөвен-саа-

(Уланчызы 2 дугаар арында).

1946—1950 чылдарда ССРЭ-ниң дөрт дугаар (дайын сөөлүндеги бир дугаар) беш чыл планының түннелдериниң дугайында

ССРЭ-ниң Күрүне План Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Төп Статистик Эргелелиниң ДЫҢНАДЫЫ

(Төнчүзү. Эгези бир дугаар арында).

зындан кылган пөстер болгаш идик кылып үндүрер талазы-биле беш чыл планының онаалгазы чедир күүсетинмээн. Пөстерниң, дааранылганың, трикотаж кылыгларның база идиктиң ассортиментизи дыка экижээн болгаш калбарган.

Аъш-чем үлетпүрүнүң кол продуктуларының бүдүрүлдези беш чыл дургузунда дыка улуг хемчээлдиг өскен. Мал саржааның бүдүрүлдезиниң дайын мурнундагы деңнелин 1950 чылда 57 хуу ажырган, үнүш саржаа болгаш өскедаа үстер — 10 хуу, эът — 7 хуу, балык тудары — 27 хуу, колбаса кылыглар бүдүрүлдези — 20 хуу, консервалар — 48 хуу, чигир — 17 хуу, кондитер кылыглары — 23 хуу болгаш савең — 16 хуу. Аъш-чем продуктуларының ассортиментизи калбарган болгаш шынары экижээн. 1950 чылда дээди сорттарның продукциязы ак саржаг бүгү бүдүрүлдезиниң 75 хуузу болгаш быштак бүдүрүлдезиниң 42 хуузу болган. Аараан кижилерге таарыштырган продуктулар кылыры дайын мурнундагы деңнел-биле дөмейлээрге 5 катап улгаткан, бичии уруглар продуктулары — 5,7 катап, витаминнер — 10,4 катап улгаткан.

Чурт үлетпүрү болгаш тывыш кооперациязы 1950 чылда ниити продукция үндүрүлгезин дайын мурнундагы деңнел-биле дөмейлээрге 1,5 катап улгатырганнар. Ынчалза-даа калбак хереглел бараанныың бүдүрүлдезин улгатырарына херек чурттуң чиг эдиниң хевирлерин ам-даа четпес ажыглап турар. Чурт үлетпүрүнүң болгаш тывыш кооперациязының продукциязының ассортиментизи база шынары чоннуң өзүп турар негелдеринден хожудап турар.

ССРЭ-ниң бүгү үлетпүрүнүң кол-кол бүдүрүлге фондулары Ада-чурттуң мурнакчы техниказы-биле чепсегленген үлетпүр бүдүрүлгелер катап тургузуушкунунуң, тудуушкуннуң болгаш чаартылганың түннелинде 1940 чыл-биле деңнээрге 1950 чылда 50 хуу улгаткан. Ооң-биле кады чаа, элээн бүдүрүкчүлүг станоктар-биле долдунган станок паркы болза, беш чылдың төнчүзүнде 1940 чыл-биле дөмейлээрге 2 ажыг катап өскен.

Бүдүрүлгеге күш-ажылдың электри чепсеглээшкининиң чаңгыс ажылчынга онаажыр чоруу 1940 чыл-биле деңнээрге 1950 чылда бүдүн чартык катап улгаткан.

Чаа техниканы чедиишкинниг нептередири болза, улус ажыл-агыйының техниктиг эде чепсеглээшкинин улуг хемчээлдии-биле улам ыңай чорударын болгаш хөй күш кирер болгаш аар ажылдарның механизастаашкынын деңнелин бедидер арганы берген. Ооң-биле чергелештир, ажылчыннарның инженерлернің база техниктерниң техниктиг депшилгези, мергежилгезиниң бедиишкини болгаш чогаадыкчы инициативазы болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин хандырарын дыка улгатырган. Үлетпүрде ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү дайын мурнундагы 1940 чылга бодаарга беш чыл планында доктаатынган 36 хуунуң орнунга 37 хуу өскен. Тудуушкунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1940 чылдың деңнелин 1950 чылда 23 хуу ажырган.

Үлетпүрде дериг-херекселди эң эки ажыглаанының, чиг эттиң, одалганың болгаш электро-энергияның чарыгдалын эки камнаанының, материалдарның чидириин болгаш артынчыларын кызыгаанының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң, хөреңгилер эргилдезиниң саарылгазын дүргедеткениниң түннелинде үлетпүр продукциязының **бот-өртээниң** чиигелдезиниң талазы-биле 1950 чылдың беш чыл планында доктаатынган онаалга күүсетинген.

Тудуг ажылдарының өртек-үнезин чиигедириниң талазы-биле беш чыл планының онаалдазы долдур күүсетинмээн. Капитал ажылдары дыка өскен болза-даа, тудуушкуннуң өртээ ам-даа бедик хевээр арткан. Ооң-биле холбаштыр 1950 чылда чазак болза, тудуушкунну чиигедиринге база төлевилээшкинни экижидеринче, тудуг материалдарының бүдүрүлгезин өстүреринче, база ол ышкаш капитал тудуушкунну планнаарының болгаш хандырарының талазы-биле четпестерни чайладырынче угланган хемчеглерни ап чоруткан.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле беш чыл планының күүселдези

Беш чыл планын чедиишкинниг күүсеткениниң түннелинде көдээ ажыл-агый чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнү чеьдип алган. Беш чыл планының чылдарында колхозтарның ниити ажыл-агыйы өскен болгаш улам-на быжыккан, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баззазы өскен, колхозчу бүдүрүлгеге машина-трактор станцияларының ролю бедээн, көдээ ажыл-агый бүдүрүлдезиниң организацияларының, чер ажылының, мал ажылының болгаш механизациянның мастерлериниң мергежилдиг чаа каадырлары белеткетинген.

Тараа культураларының талазы-биле тарылга шөлдери беш чыл дургузунда 20 хуу улгаткан. Тараанның ниити дүжүдү 1940 чылдың деңнелин 1950 чылда 345 миллион пуд кылдыр ажырган, ооң-биле кады кызыл-тас бүдүрүлдези дайын мурнундагы деңнелге бодаарга 376 миллион пуд улгаткан. Беш чыл планының тараа культураларының дүжүттүүнүң талазы-биле онаалдазы ажыр күүсетинген. 1949 болгаш 1950 чылдарда тараа культураларының дүжүттүү 1940 чылдан 13 хуу өрүлээн.

Техниктиг культуралар талазы-биле тарылга шөлдери беш чыл дургузунда 59 хуу улгаткан, ооң иштинде хөвең тарылгазы 91 хуу, лён-долгунец — 90 хуу, чигир свёклазы — 57 хуу, тарымал тоорук — 23 хуу. Хөвеңниң ниити дүжүдү беш чыл дургузунда 2,9 катап улгаткан, лён-волокно 2-ден ажыг катап, чигир свёклазы — 2,7 катап, тарымал тоорук — 70 хуу.

Көдээ ажыл-агый культураларының бүдүрүлгезинге улуг четпес чорук болза, дүжүт ажаалгазының үезинде ам-даа чидириглерлиг болуп турары болур-дур, ылаңгыя тараанның, лён-долгунецтиң болгаш чигир свёклазының.

Ногаа-бахчи культуралар болгаш картофель талазы-биле тарылга шөлдери 1940 чыл-биле деңнээрге 5 хуу улгаткан, а картофельдиң ниити дүжүдү дайын мурнундагы деңнелди 1950 чылда 21 хуу ажырган.

Беш чыл дургузунда Москваны, Ленинградты, Бакуну, Харьковту, Киевти, Горькийни долгандыр, Донбасстың, Кузбасстың үлетпүр төптерин, Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн үүктүң хоорайларын, а ол ышкаш өске-даа улуг хоорайларны долгандыр картофель-ногаа баазаларын улам ыңай быжыглаар болгаш калбартыр талазы-биле дыка улуг ажылдар чорутунган.

Мал чеми культураларның талазы-биле тарылга шөлдери 1940 чыл-биле деңнээрге 1950 чылда 15 хуу улгаткан, ынчалза-даа беш чыл планының хөй чылда үнер сигеннер шөлдерин улгатырар талазы-биле онаалдазы чедир күүсетинмээн болгаш мал чемгерер культураларның бүдүрүлгези мал ажылының өзүп турар хереглелдеринден хожудап турар.

Мал ажылының талазы-биле колхозтарның ниитиниң малының баш санын өстүреринің талазы-биле беш чыл планының онаалдалары ажыр күүсетинген. Колхозтарда продуктулуг малдың болгаш азырал куштуң баш санының дайын мурнундагы деңнели дыка ажыр күүсетинген мыйыстыг улуг мал — 40 хуу, хой биле өшкү — 63 хуу, хаваннар — 49 хуу, азырал куштар — 2 катап. Ажыл-агыйларның бүгү категорияларының талазы-биле — колхозтарда, совхозтарда, колхозчуларда болгаш хуу ажылдыгларда, ажылчыннарда база албан хаакчыттарда — дайын үезинде кончуг кызырылган продуктулуг малдың ниити баш саны катап тургустунган болгаш 1940 чыл-биле деңнээрге 1950 чылда 4 хуу өскен, азырал куштарның баш саны — 14 хуу болган. Беш чыл планының чылдарында колхозтарда болгаш совхозтарда мал ажылынга үреленгирер ажылды эжижидер талазы-биле элээн улуг ажыл чорутунган, үрелел совхозтарының, колхозтарда күрүненің үре тарадырының болгаш үрелел фермаларының четкизи калбарган.

Көдээ ажыл-агыйның **техниктиг чепсеглээшкини** өскен. Беш чылдың дургузунда көдээ ажыл-агыйга 15 аът күжүнче шилчиткени-биле 536 муң тракторларны, тараа культураларын кезер 93 муң комбайннарны, ооң иштинден 39 муң боду чоруур комбайннараы, 341 муң трактор андазыннарын, 254 муң трактор сеялкаларын, 249 муң трактор культиваторларын болгаш өскедаа хөрөүн болбаазырадырының, тарылганың база ажаап алыышкынының хөй санныг машиналарын берген. Ол-ла үеде хөвең, лён, конопля, чигир, свёклазы ажаап алырының талазы-биле, мал чеминиң тывыжының талазы-биле болгаш колхозтарның, совхозтарның мал ажылының фермаларында хөй күш кирер ажылдарны механизастаар талазы-биле көдээ ажыл-агыйның машиналар-биле хандырылгазында хожудаашкын ам-даа бар болуп турар. Колхозтарны, совхозтарны, машина-трактор станцияларын электрижидер талазы-биле элээн ажылдар чорутунган. Көдээнің электри станцияларының күжү 1940 чылга бодаарга 1950 чылдың төнчүзүнде 2,8 катап улгаткан.

Чер ажылының культуразын көдүрер талазы-биле улуг чедиишкиннер чеьдип алдынган: колхозтарда болгаш совхозтарда тарылганың болгаш мал чемнериниң сиген шөлдүг тарылга шын эзлчештирилгезиниң чорудулгазының болгаш шиңгээлдезиниң талазы-биле ажылдар кылбарган; 1950 чылда колхозтарның андарган бүгү кур болгаш аңгыс чериниң 90 ажыг хуузун тракторлар-биле андарган; 1940 чылда 13 хуу кылдыр бодаарга трактор-биле андарган бүгү черниң 87 хуузун предплужниктиг андазыннар-биле андарган болуп турар; колхозтарның андарган болгаш аңгыс черлерге чазын чажып тарыыр культураларның тарылга шөлү 1940 чылда бүгү шөлдүң 54 хуузу турганынга удур 1950 чылда 63 хуузу болган. Беш чылдың дургузунда тараа культураларының сорттуг тарылгазы 64 хуу, ынчаарга кызыл-тастыы—2 катап улгаткан; 1950 чылда колхозтарның тараа культураларының дүжүттүү 1940 чылдың дүжүдүнден 16 хуу ашкан. ССРЭ-ниң Совхозтар Министерствозунуң совхозтары хову ажылын механизастаарын колдуунда дооскан. 1950 чылда чер андарылгазының, тарылганың болгаш тараа культураларының ажаап алыышкынының 95 ажыг хуузун механиктиг тыртар күш-биле күүсеткен. 1950 чылдың төнчүзүнде ССРЭ-ниң Совхозтар министерствозунуң совхозтары мыйыстыг бода малды дайын мурнундагызынга бодаарга 20 хуу, хой болгаш өшкүнү — 29 хуу, хаванны — 36 хуу хөй турган. Малдың продуктулуу дыка бедээн. ССРЭ-ниң Совхозтар министерствозунуң совхозтарынга 1950 чылда бир саар инектен ортумак сүт саалдазы 1940 чылдың деңнелинден 28 хуу ашкан.

Беш чылдың дургузунда моон соңгаар **колхозтарның организас, ажыл-агыйын быжыглаарының,** көдээ ажыл-агый артельдериниң Уставының хажыдыышкыннарын узуткаарының талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан; колхозтарга күш-ажылды организастаарын эжижидер болгаш ооң төлевирин чурумчудар хемчеглерни, артельдерде күш-ажылдың организациязының кол хевири болур бүдүрүлгениң доктаамал бригадаларын быжыглаарын боттандырган; колхозтарда күш-ажылдың сагылга чуруму быжаан болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дыка быжыккан. Колхозтарның хуваашпас фондузу 1940 чылга деңнээрге 1950 чылда 1,6 катап улгаткан.

Немец эжелелге таварышкан Латвиниң, Литваның, Эстоннуң, Молдавтың эвилелдешкен республикаларының болгаш Украин ССР-ниң, Белорусс ССР-ниң барыын талакы областарының тараачын ажыл-агыйларының көдээ ажыл-агый кооперативтерин быжыглаарының талазы-биле, машина-трактор станцияларын организастаар талазы-биле, тракторлар, машиналар, минеральдиг удобрениелер сөөртүр талазы-биле болгаш чээлилер тыпсырының талазы-биле Совет Эвилели улуг бүдүрүлге дузаламчызын көргүскен. Беш чыл төнчүзүнде ол районнарга тараачын ажыл-агыйлар боттарының эки туразы-биле коллективизастаашкынны колдуунда дооскан.

Социалистиг көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлдезиниң хөгжүлдези, ооң бедик бараанныы болза, чоннуң тараа, эът, сүт болгаш өске-даа аъш-чемниң продуктуларының талазы-биле өзүп турар негелдези болгаш колхозтарның, колхозчуларның орулгаларын көвүдедир арганы берген. Тараа болгаш техниктиг культураларның бүдүрүлгезиниң улгатканы болгаш мал ажылының продукциязының өзүлдези чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң оон ыңай көдүрлүүшкүнүнге чиг эттиң быжыг суурун тургускан.

Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле беш чыл планының күүселдези

Демир орук транспорту сөөртүлгелерге улус ажыл-агыйының өзүп турар негелдезин беш чылдың дургузунда хандырган. 1950 чылга доктаатынган демир орук транспортунуң чүк эргилдезиниң онаалдазын 13 хуу ажыр күүсеткен. 1950 чылда демир оруктарга хүнде ортумаа-биле чүк үдүрүлгези 1940 чылдың деңнелинден 121 хуу болгаш беш чылдың планының онаалдазындан 103 хуу кылдыр өзүп турар.

Күш-ажылдың мурнакчы методтарын болгаш чаа техниканы шиңгээдип алганының түннелинде демир оруктарга техниктиг херекселдерни ажыглаары дыка экижээн. 1940 чылга удур 1950 чылда бараан сөөртүр вагоннуң чүгү 14 хуу өскен, чүк үдүрер поезданың ортумак деңзизи 1940 чылга бодаарга 10 хуу улгаткан. Бараан сөөртүр вагоннарның дүн-хүнде ортумаа-биле маңнаары дайын мурнундагы деңнелинден 4,6 хуу ашкан. Беш чылдың дургузунда вагоннар эргилдези дүргедээн, ындыг-даа болза, беш чыл планында көрдүнген деңнелди 1950 чылда ам-даа чеьдип албаан. Дайындан когараан районнарның улус ажыл-агыйының катап тургузуушкунунуң түннелинде база камналгалыг эвес сөөртүлгени узуткаарының талазы-биле хемчеглерни чоруткаңындан, беш чылдың дургузунда чүктер сөөртүлгелериниң ыракшылы ортумаа-биле кызырылган, ындыг-даа болза, 1950 чылга доктаатган чүк сөөртүрүнүң ыракшылын кызырарының онаалдазы чедир күүсетинмээн.

Демир орук транспортунга дайынның таварыштырган улуг үрелиишкиннерин узуткаар талазы-биле ажылдарның чорудулгазы болза, дайын сөөлүндеги беш чыл планының шиитпирлиг сорулгазы турган. Беш чылдарның дургузунда ийи дугаар оруктарны, көвүрүглерни, станцияларны болгаш белдирлерни катап тургузар талазы-биле чоруткан ажылдар болза, демир орук эртирер чугула аргалыын хандырган. Чаа хевирлиг паровозтарның, тепловозтарның, электровозтарның, ол ышкаш вагоннар паркын ажыглап тургаш локомотивтер парктарын дыка чаарткан болгаш долдурган. Чаа демир оруктарны, ылаңгыя Соңгу үүктүң болгаш Ортаакы Азияның районнарына туткан. Уралда, Закавказьеде, Кривой-Рогта элээн хөй демир орук шугумнарын, ол ышкаш Москваның, Ленинградтың, Риганың, Киевтиң, Бакунуң болгаш Таллинның участоктарының хоорай кыдыының демир орук белдирлерин электрижиткен. Ындыг-даа болза, демир оруктарны, көвүрүглерни болгаш вокзалдарны катап тургузарының болгаш тудуушкунунуң беш чыл планының онаалгазын чедир күүсетпээн.

1950 чылда **хем транспортунуң** чүк сөөртүрүнүң эргилдези 1940 чылга деңнээрге 26 хуу ашкан, ындыг-даа болза, беш чыл планы-биле доктаатынган деңнелге четпээн. Волганы болгаш ооң адырларын, ол ышкаш Сибирьниң болгаш соңгу үүктүң хемнерин транспортка ажыглаары экижээн. 1950 чылда сөөртүлге флодунуң күжүн ажыглаары 1940 чылга деңнээрге 30 хуу улгаткан, боду чорбас флоттуң чүк көдүрер күжүнүң ажыглаашкыны 43 хуу өскен, хем флоду дыка чаартынган болгаш долдунган. Сталин аттыг Ак-далай-Балтий каналы болгаш Днепр-Буттың суг оруу, база хемнер порттары болгаш судно септелгезиниң бүдүрүлгелери катап тургустунган.

Далай транспортунуң чүк сөөртүлгези 1940 чылда турганынга бодаарга, 1950 чылда 65 хуу чедир улгаткан, ындыг болза-даа, далайлап чүк сөөртүлгезиниң талазы-биле беш чыл планының онаалгазы чедир күүсетинмээн. Далай порттарын болгаш судно септелгезиниң заводтарын катап тургузар талазы-биле ажыл колдуунда доозулган. Далай-Флот Министерствозунуң судно септээр заводтарының болгаш мастерскияларының күчү-шыдалы 1940 чылда турганынга бодаарга, 1950 чылда ийиден ажыг катап, база судно көдүртүр тудугларның саны 1,6 катап улгаткан.

Автомобиль транспортунуң чүк сөөртүлгези 1940 чылда турганынга бодаарга, 1950 чылда 2,3 катап улгаткан. Автомобильдиң 16 муң километр узун дурттуг чазаглыг оруу тутунган. Москва—Симферопольдуң автомобиль кол оруу ажыглалга кирген. Автомобильдиң улам таарымчалыг кылдыр кылдынган чазаглыг оруктарының четкизи дайын мурнундаазынга бодаарга, беш чылдың төнчүзүнде 2,5 катап калбарган.

Беш чыл планының чылдарының дургузунда **харылзаа болгаш радио** чепсектери катап тургустунган ийикпе чаа техниканың баазазынга оларның моон соңгааргы хөгжүлдези хандыртынган. Телефон станцияларының күчүзү дайын мурнундагы деңнелди ашкан. Радио дамчыдылга станцияларының тудуушкун планы беш чылдың дургузунда 39 хуу ажыр күүсетинген. Радио хүлээп алыышкынының четкизи улгаткан. Беш чыл дургузунда магистарльдиг кабельди катап тургузарының болгаш шөериниң планы 23 хуу ажыр күүсетинген. Ужар-чүүл почта шугумнарының узун дурту 1940 чылда турганынга бодаарга, 2,3 катап өскен.

Национал орулганың болгаш Күрүне бюджединиң талазы-биле беш чыл планының күүселдези

Национал орулганы улгатырар талазы-биле беш чыл планының онаалгазы дыка ажыр күүсетинген. Национал орулганы дайын мурнундагы деңнелден 38 хуу ажырарының сорулгазын беш чыл планы салган турган. Херек кырында национал орулганы 1940 чылда турган деңнештирер өртектер-биле дөмейлээрге, 1950 чылда 64 хуу улгаткан. Национал орулганың өзүлдези болза, ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның материалдыг байдалын дыка экижидер, улус ажыл-агыйынга улуг капитал салыышкыннарны боттандырар болгаш күрүненің эргежок чугула материалдыг болгаш аъш-чемниң кур хөреңгилерин мөөңнеп чыыр арганы берген.

Капиталистиг чуртарда национал орулганың чартыындан хөй кезии капиталистерниң аңгылары боттарына чиңгээдип ап турунда, Совет Эвилелинде бүгү-ле национал орулга ажылчы чоннуң херээнге ажыглатынып турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң ажылчы чоннары 1950 чылда национал орулганың 74 хуузун боттарының хуу материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин хандырары-биле алган, а национал орулганың арткан 26 хуузу социалистиг бүдүрүлгени калбартырынга болгаш күрүненің хөй-ниитиниң өске-даа хереглелдерин хандырарынга ажыглаары-биле күрүненің, колхозтарның болгаш кооператив организацияларының эргезинде арткан.

Национал орулганың өскениниң түннелинде **күрүне бюджеди** чарыгдалдарны ашкан орулгаларның ажыг болуп турары чыл бүрүде күүсетинип келген. Күрүне бюджединиң чарыгдалдарынга улус ажыл-агыйын болгаш социал-культураның тудуун акшаландырарынга үндүрер чарыгдалдарның үлүү чайгылыш чок бедээн.

Национал орулганың өскениниң болгаш Күрүне бюджединиң чедиишкинниг күүселдезиниң түннелинде улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынның талазы-биле беш чыл планы 22 хуу ажыр

Улустуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле беш чыл планының күүселдези

Совет Эвилелинге ажыл чок чорук турбаан болгаш чок-даа. Ада-чурттуң Улуг дайыны доостуру билек Совет Армиядан, Шериг-Далай Флодундан демобилизастатынган бүгү шериглер, оларның ажыл мергежили, тускай эртемиби-биле тулгаштыр ажыл-биле бүрүн хандыртынган. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйынга **ажылчын, албан хаакчыттарның саны** 1950 чылдың төнчүзүнде 39 миллион 200 муң кижи чеьдип турган болгаш 1940 чылдың төнчүзүнде турган санынга дөмейлээрге оон 7.700 муң кижи чедир өскен.

ССРЭ-ниң чонунуң материалдыг байдалы экижээн. Чүл дизе, ол чорук ажылчын болгаш албан хаакчыттарның акша болгаш боттуг ажыл төлевириниң өскениниң, база ниитиниң колхоз ажыл-агыйындан база ол ышкаш суур чоогунуң болгаш хуу ажыл-агыйдан тараачыннарның орулгаларының көвүдээшкининде бодунуң илерелин тып алган. 1950 чылда **ажылчыннарның болгаш албан хаакчыттарның орулгаларының база тараачыннарның орулгаларының** ниити түңү деңнештирер өртектерге 1940 чылбиле дөмейлээрге 62 хуу өскен.

Ажылчы чоннарның культур-амыдырал хандырылгазынга күрүне чарыгдалдары дыка өскен. Күрүненің күселибиле ажылчыннарның болгаш албан хаакчыттарның социал страхование талазы-биле дузаламчы төлевилелин болгаш төлевирлерни, социал хандырылга талазы-биле пенсияларны, санаторийлерже, дыштанылга бажыңнарынче болгаш уруглар албан челаринче халас болгаш чиигеткен өртектиг путевкаларны, хөй уруглуг болгаш бот-иелерге дузаламчыларны, медицинаның халас дузаламчызын, халас өөредилгени болгаш күрүненің күсели-биле ажылчы чоннарның билиин бедидерин, өөреникчилерге степендияларны болгаш өске-даа төлевирлерни болгаш чиигелделерни чон алган. Оон ыңай, бүгү ажылчыннар болгаш албан хаакчыттар ийи неделядан эвээш эвес узун хуусаалыг шөлээлерин, а чамдык тускай эртемниг ажылдакчылар элээн узун хуусаалыг шөлээлерни ажыл төлевирин артырбышаан чыл бүрүде ап турарлар. 1950 чылда айыткан күрүненің күсели-биле төлевирлерни болгаш чиигелделерни, тодаргайлаарга 1940 чылга бодаарга үш катап хөйнү 120 миллиард рубльден ажыг түңге чон алган.

Дайын сөөлүндеги үеде чоннуң материал байдалының өскени-биле чергелештир **культурага, эртемге болгаш уран-чүүлге** улам ыңайгы чечектелиишкин чеьдип алдынган.

Эге, чеди чыл болгаш ортумак школаларның, техникумнарның болгаш өске-даа ортумак өөредилге черлериниң өөреникчилериниң саны беш чылдың дургузунда 8 миллион көвүдээн болгаш 1950 чылда 37 миллион четкен. Ооң-биле чергелештир техникумнарга болгаш өске-даа ортумак тускай өөредилге черлеринге 1940 чылда 975 муң кижи өөренип турган болза, 1951 чылда 1.298 муң кижи өөренген. Дээди өөредилге черлеринге 1940 чылда 812 муң студентилер өөренип турган болза, 1950 чылда 1.247 муң студентилер өөренген.

Беш чылдың дургузунда улус ажыл-агыйы дээди өөредилгелиг 652 муң тускай эртемниглерни болгаш 1.273 муң ортумак эртемниглерни алган. 1940 чылдың деңнели-биле улус ажыл-агыйында ажылдап турар тускай эртемниглерниң саны 84 хуу улгаткан.

Эрткен беш чылдың дургузунда бистиң чуртувуска эртем болгаш техника-ның янзы-бүрү адырларынга улуг-улуг ажыдыышкыннар болгаш чогаадылгалар кылдынган турган. Беш чыл планының чылдарының дургузунда эртем, техника, литература болгаш уран-чүүл талазыбиле шылгарангай ажылдар, чогаадылгалар болгаш чедиишкиннер дээш алды чартык муң ажыг кижиге Сталинчы шаңналдың лауреады атты тывыскан. Эртем-шинчилел албан черлериниң четкизи дайын мурнунуң деңнелин 1950 чылда 1,5 катап ажырган, а ооң иштинде эртем ажылдакчыларының саны барык-ла ийи катап өскен.

Культур-чырыдыышкын албан черлериниң четкизи дайын мурчунуң хемчээлин катап тургускан болгаш ажырган. 1950 чылда хоорайга болгаш көдээге клубтар болгаш массалыг библиотекалар 1940 чылга дөмейлээрге 15 хуу хөй болган. Чуртка номнарның тиражы 1940 чылдың деңнели-биле алырга 84 хуу улгаткан. Кино туруштарының саны 1950 чылдың төнчүзүнде 1940 чылдың деңнели-биле алырга 1,5 катап өскен.

Дайын сөөлүндеги үеде чоннуң **эмнелге болгаш санатор-профилактика хандырылгазының** улам ыңайгы экижидилгези чеьдип алдынган. 1950 чылда хоорайларга болгаш көдээ черлерге эмнелгелериниң орунларының саны 1940 чылдың деңнели-биле алырга 25 хуу өскен. Дайын үезинде үрелген санаторийлерни катап туткан. Чуртта эмчилериниң саны 1940 чылдың деңнели-биле алырга 75 хуу көвүдээн.

Совет садыгның хөгжүлдезиниң хөрөөнге улуг чедиишкиннер чеьдип алдынган. Күрүненің болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы дайын мурнунуң 1940 чылдың деңнелин дыка ашкан. 1950 чылда күрүненің болгаш кооператив магазиннеринге чурттуң курлавырларындан бүдүрген бараанныың садыглаанын санаваска, 1940 чылга бодаарга хөй сатынган: эът болгаш эът продуктулары — 38 хуу, балык продуктулары—51 хуу, мал саржаа—59 хуу, үнүш саржаа болгаш өске-даа үстер—67 хуу, чигир—33 хуу, кондитер кылыглар—34 хуу, идиктер—39 хуу, хөвең-саазын кылыглыг, дүк, торгу болгаш лён пөс-таавылар—47 хуу, эр, херээжен ук кылыглар — 39 хуу. Культура болгаш ажыл-агый хереглелдериниң бараанныың чонга садары өскен. 1950 чылда дайын мурнунуң 1940 чылга бодаарга шактар 3,3 катап, радиоприемниктер—6 катап, амыдыралдың электриприборлары—1,5 катап, чадаг тергелер 2,9 катап, дааранар машиналар барык-ла үш катап, мотоциклдер—16 катап хөй сатынган; көдээге тудуг материалдарының садыглаашкыны элээн көвүдээн.

1950 чылда колхоз садыының хемчээли 1940 чыл-биле дөмейлээрге дыка көвүдээн. Карточка системазын солаанының болгаш акша реформазын чорутканының соонда колхоз рыногунуң ортээ кудулаан.

Дайын сөөлүндеги беш чыл планының чылдарында **чуртталга тудуу** улуу-биле калбарган. Күрүненің бүдүрүлгелеринге, албан черлеринге болгаш чер-чер Советтеринге, а ол ышкаш хоорайларның болгаш ажылчын суурларының чурттакчыларынга күрүне чээлизиниң дузаламчызы-биле 100 миллион ажыг дөрбелчин метр ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын туткан болгаш катап тургускан. Оон аңгыда, көдээ черлерге 2.700 муң чуртталга бажыңнары катап тургустунган болгаш тутунган.

ССРЭ-ниң Күрүне План Комитеди.
ССРЭ-ниң Төп Статистик Эргелели.

1951 чылдың апрель 16.

В. И. Ленинниң төрүтүнгенинден бээр 81 чыл болганынга

Ленинизм—бүгү чурттарның ажылчы чоннарының демиселинин тугу

Ленинниң ады болгаш ооң эң эки өөреникчизи болгаш үргүлчүлекчизи—Сталинның ады делегейниң бүгү чурттарында, бүгү улустарның дылдарында тайбың дээш, ажылчы чоннарның аас-кежии дээш демиселиниң лозуңу кылдыр улам-на күштүү-биле дыңналып турар.

Маркстың болгаш Энгельстиң өөредиинге үндезилээш, Ленин болза, төөгүнүң хөгжүлдезин шыны-биле баш бурунгаар билип чугаалаан. Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазының дугайында мынча дээн өткүт мерген сөстери херек кырында боттанган: «Капитализмни болгаш ооң истерин чок кылыры, коммунистиг ёзу-чурумнуң үндезиннерин тургузары болза, бүгү делегей төөгүзүнүң ам эгелээн чаа үезиниң утка-шынары болуп турар».

Ленинизм болза, социализм дээш демиселдиң тугу

Октябрьниң социалистиг Улуг революциязы болгаш Совет Эвилелинде социализмни тургусканы болза, леничи оруктуң шынныының төөгүлүг көргүзүү болур. Сталинның башталгазы-биле совет улус болза, эрги, хожудангай Россияны эң-не бышкан экономикалыг болгаш культурлуг күүлүг күрүне, кылдыр, бүгү ажылчы чоннарның найыралдыг кады ажылдажылгазының күрүнези, улус чоннуң чаагай чоруу чайгылыш чокка өзүп турар күрүне кылдыр хуулдурган.

Совет Эвилелиниң политика, шериг, экономика талазы-биле канчаар-даа аажок улуг күштери гитлерлиг Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде кайгамчыктыг күштүү-биле илерээн. Ленинниң тугунуң адаанга сырый катышкан совет улус делегейниң ол улуг дайынында гитлержи агрессорларны чылча шаап, Европаның дарлаткан улустарын фашистиг хилинчектелден хостаан болгаш делегейниң болбаазырангай үүлдерин узуткаашкындан адырып алган. Совет улус дайынның тиилелгелиг доозулганының соонда мурнукузундан улам-на күштүг болган болгаш эң-не болбаазырангай, эң-не чөптүг, эң-не чаагай ниитилел тургузуунче—коммунизмче чаа күш-биле чоруп олурар.

Гитлерлиг эжелекчилерден Совет Эвилелиниң хостаан элээн хөй чурттары—Чехословакия, Польша, Венгрия, Болгария, Румыния, Албания делегейниң ийи дугаар дайынының соонда капитализмни дүжүрер болгаш социализм тургузар орукче кирген.

Ол чурттарда пролетариат диктатураының онзагай хевири болур улус-демократтыг тургузуг болза, капитализмден социализмче шилчилгениң политиктиг хевирлериниң янзы-бүрүзүнүң дугайында Ленинниң өөредиинин бүрүн бадыткалы болур. Ол хевирлер болза, тус-тус чурттарның болгаш улустарның төөгүлүг онзагай байдалы-биле таарыштыр дүгжүп турар.

Ленинизмниң чаа, канчаар-даа аажок улуг тиилелгези болза, Кыдатка улустуң революциязының тиилелгези болгаш Кыдат улус республиканың тургустунганы болур. Кыдат улустуң ол тиилелгезиниң түүнелинде Совет Эвилелиниң баштап турары демократияның болгаш социализмниң лагери улам-на быжыгып өскен. Ленинниң тугу кырында киискип турар ол лагерьде 800 миллион чедир кижи киржип турар.

Ленинизмниң тугунуң адаа-биле демократтыг лагерьниң чаалап алган тиилелгелери болза, капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарынга болгаш колоний улустарга күштүг саълдар хамаарылгалыг болуп турар. Капиталистиг чурттарда экономнуг кризис, аш болгаш ажыл чок чорук калбарып турда, Совет Эвилелинде болгаш улус демократиязының чурттарында ажылчы чоннарның чаа, хостуг амыдыралы чечектелип, оларның материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңнели өзүп турар.

Социализмниң болгаш улус демократиязының чедиишкин бүрүзү капиталистиг тургузугдан социалистиг тургузугнуң артык күштүүн катап-катап бадыткап турар болгаш ленинизмниң тугунуң адаанга, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының хосталгалыг демиселиниң маадырлыг баштыңчызы болур коммунистиг партияларның тугунуң адаанга миллион-миллион ажылчы чоннарны сырый катыштырып турар.

Ленинизм — улустарның хосталга, хамаарышпас чорук болгаш акы-дуңмалышкы чорук дээш демиселиниң тугу

Капиталистиг тургузуг болза, улустарның хосталгазының болгаш деңэргезиниң дугайында негелделерни чөптүү-биле чүгле шиитпирлеп шыдавас апарган эвес, харын бодунуң империалистиг үе чадазында улустарны эжелээрин болгаш дарлаарын бодунуң политиказының кол утка-шынары кылган. Гитлерлиг фашизм ооң тодаргай көргүзүү болган. Ооң сорулгазы болза, Европаны, Совет Эвилелин болгаш бүгү делегейни эжелеп чагырары турган. Ооң мелегей бодалының салгакчылары болза, америк империалистер болуп турар. Америк империалистер болза, Европаның капиталистиг чурттарын «Маршаллдың планы-биле» болгаш Атлантик пактызы-биле бөле шарып, Азияны эжелеп чагырарын оралдажып, делегейниң чаа дайынны-биле бүгү чер бөмбүрзээн ээлеп алырын күзеп турарлар. Европаның, Азияның, болгаш бөмбүрзектиң өске-даа диптериниң улустары бо хүн улуг демиселди чорудуп, америк империалистиг эжелекчилерден болгаш ол чурттарның иштинде оларның өскерликчи дузалакчыларындан ол улустар боттарының хосталгазын, культуразын, экономиказын камгалап турарлар.

Национал айтырыгны ленинизм ооң мырыңай сыр өске байдал-биле шиитпирлеп турар. Октябрьниң социалистиг Улуг революциязы болза, улустарның хосталгазының Ленин, Сталин айытканы программазын чайгылыш чок боттандырган. Хаанныг Россия улустарның карабежыңы, националдарның чөңгээлежиишкининиң болгаш көрүшпес чоруунуң чурту турган. Бо хүн Совет Эвилелиниң хөй националдыг өг-бүлезинде 60 ажыг улустар найыралдыг чурттап турар. Совет Эвилели болза, бүгү делегей политиказы-биле улус бүрүзүнүң тускай күрүне болур эргезин чайгылыш чок камгалап турар.

Улустарны хостаарының лозуңун совет улус бодунуң туктарынга гитлерлиг Германияга удур дайынның эгезинде-ле бижээн турган.

«Фашистиг дарлакчыларга удур бүгү улустуң бо Ада-чурт дайынының сорулгазы болза, чүгле бистиң чуртувустуң кырында диргелген айыылды узуткаары эвес, харын база герман фашизмниң дарлалының адаанда човууртап чыдар Европаның бүгү улустарынга дузалаары болур»—деп эш Сталин 1941 чылдың июль 3-те төөгүлүг чугаазынга чугаалаан.

Совет Эвилели бо сорулгазын алдарлыы-биле күүсеткен. Совет Эвилелиниң хостаткан улустары ооң ачызы-биле боттарының амыдырал херээн хостуу-биле шиитпирлеп, улус демократиязының болгаш социализм тургузарының оруун шилип ап шыдааннар. Советтер чурту-биле улус демократиязының чурттарының найыралы болза, улустарның ёзулуг деңэргезиниң болгаш оларның акы-дуңмалышкы кады ажылдажыышкынының үлегери болган. Улустарның болгаш күрүнелериң аразында харылзааларының чаа хевири кижи төрелгениниң төөгүзүнде бир-ле дугаарда тургустунган. Ол харылзаалар болза, кошкактарны күштүглер дарлаарынга үндезилетинген эвес, харын бот-боттарынга ажыктыг, боттарынга ак-сеткилдиг дузалажыр чоруктуң болгаш тайбыңның ниити бүгү делегей политиказының эрге-ажыктарынга үндезилетинген.

Колоний улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкини доктаавайн быжыгып турар болгаш өзүп турар. Ленинизм ооң хосталгаже бурунгаар оруун айтып турар. Даштыкы империализмниң кинчизин Кыдаттың улузу бодундан адырып октаан. Корей улус бодунуң хамаарышпас чоруу дээш америк эжелекчилерге удур маадырлыг демиселин турар. Корей улуска Кыдат улустуң эки-турачылары акы-дуңма дузаламчыны көргүзүп турар. Француз колонизаторларны Вьетнамның улузу бодунуң төрээн черинден чедиишкинниг үндүр сывырып турар. Малайяда, Индонезияда болгаш өске-даа колоний чурттарда демиселдиң чалбыыжы улам-на хөделиишкин-биле хып турар.

Совет Эвилелиниң болгаш улус демократиязының чурттарының үлегери Францияның, Италияның болгаш америк империализмге кыжандырган өске-даа чурттарның улустарын база сорук күш киирип турар. Ол чурттарның улустары болза, оларның коммунистиг партиялары эң эки патриоттарның партиялары деп чүвени, чүгле ол партияларның айтып турары ленинизмниң оруу-биле чоруп турган, боттарының чурттарының тускай болгаш хамаарышпас чоруун чаалап ап болур деп чүвени ол улустар улам-на ханызы-биле билип турарлар.

Ленинизм—тайбың дээш демиселдиң тугу

Үжен-дөртен чылдарның кыска дургузунда кижи төрелгетен делегейниң ийи дайыннарынга болгаш тус-тус черлериң каш-каш дайыннарынга таварышкан. Делегейниң сөолгү дайынының уржуундан болган балыг экиргелек турунда-ла кем буруулуг америк империалистер корей улуска удур чаа дайынны кывыскан болгаш делегейниң үш дугаар дайынын кыпсырын оралдажып турарлар.

Дайын болза, капиталистиг тургузугнуң, ылаңгыя империализм үезинде, чайлап болбас эдеринчизи болур. Империалистер болза, дайынны кризистерден уштунарының кол аргаларының бирээзи, черле боттарының тергииделин салбайн артырып алырының кол аргаларының бирээзи кылдыр санап турар.

Империалистиг дайыннарның чылдаганнарын болгаш черле ол дайыннарның болу бээр чоруун Ленин илередип аныктан. Империалистиг дайын-биле демисешпейн анаа-ла көрүп турар чорукту кончуг алдагдал деп чүвени Ленин айыткан. Тайбыңны бар-ла шаа-биле күзеп турар болгаш империалистиг дайыннардан коргунчуг өлүмге база үрегдедиишкинге таваржып турар ажылчы чоннарның чүгле катыштырган күжениишкини-биле дайыннарны болдурбайн барып болур болгаш дайын кыпсыкчыларының холун хөделдирбейн барып болур.

«Бир эвес улустар тайбыңны камгалаарының хөрээн боттарының холунга алыр болгаш ону эчизинге чедир камгалаар болза, тайбың камгалатынар болгаш быжыглатынар» — деп эш Сталинның сөстери болза, ленинизмниң идеяларынга үндезилетинген.

Империалистиг дайыннарга удур, быжыг тайбыңны камгалаар дээш демисел болза, ынчангаш ленинизмниң дайынчы лозуңнарының бирээзи, Совет Эвилелиниң, улус демократиязының чурттарының коммунистиг партияларының политиказының принциптериниң үндезиннериниң бирээзи болур. «Бистиң бүгү политикавыс болгаш пропагандавыс болза, улустарны дайынче чөңгээлештирип киирериниче угланган эвес, харын дайынны болурун соксадырынче угланган»—деп Ленин өөреткен.

Тайбыңның ленинчи политиказы социалистиг күрүнениң башталгазы-биле, Сталинның удуртулгазы-биле канчаардаа аажок улуг чедиишкиннерни чеьдип алган. Бүгү делегейде тайбыңның хөй миллион кижи киржикчилиг лагери өзүп турар, ооң күштери дайын кыпсыкчыларының күштеринден артып турар. Ол лагерьниң үргүлчү өзүп турары болгаш улустарның тайбыңны камгалаар деп шиитпирлии болза, тайбың камгалатынар деп чүвеге бүзүрелдиг делегейниң бөдүүн кижилериниң улуг идегели ол.

Ол лагерьниң өзүлдези болгаш күчүзү болза, дайын кыпсыкчыларынга мындыг сагындырыг болур: бир эвес силер чаа дайынны кыпсып үндүрүптер-даа болзуңарза, ол дайын агрессорларның чүгле аштыыышкыны-биле доостур эвес, харын база делегейниң империализмниң өлүмү болур.

Коммунистиг партиялар ленинизмниң тугунуң тудукчулары

Улуг Ленин бүгү делегейниң ажылчын аңгызын болгаш ажылчы чоннарын хосталгалыг демиселге эң-не күчүлүг чепсек-биле чепсеглээн. Ол ленинчи чепсек болза, ажылчын аңгының авангардазы, ооң эң эки, эң медереллиг болгаш эң кызымак чүткүлдүг төлээлекчилериниң тургустунган коммунистиг партиялар болур.

Ленинниң болгаш Сталинның тургусканы чаа хевирлиг партия болур большевик партия болза, орус улусту Октябрь революциязының тиилелгезинге чедирип келген. Ленин—Сталинның партиязы болза, ССРЭ-ге социализм тургузарынга удуртукчу күш болган. Ленин—Сталинның партиязы болза, гитлерлиг Германияга удур совет улустуң улуг демиселин удурткан болгаш ону тиилелгелиг төнчүзүнге чедир баштап келген. Ленин—Сталинның партиязы бо хүн совет улуска коммунизмниң чырык херелдиг бедиинче орукту айтып турар.

Большевик партияның үлегери-биле өске чурттарның коммунистиг партиялары база өзүп быжыккан. Ол партиялар ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш аар берге демиселге, ажылчын шимчээшкининге социалистиг саълдар киирер дээш демиселге каңналып быжыкканнар Гитлерлиг Германияга удур дайынның үезинде ол партиялар боттарының улустарының хосталгалыг демиселин маадырлыы-биле удуртуп, ооң-биле бүгү улустуң хүндүткелин чаалап алган.

Мооң ужурунда Совет Армияга хостатырган чурттарның коммунистиг партиялары болза, капиталистиг тургузугну дүжүреринче, социализмниң үндезиннерин тургузарынче боттарының улустарының национал фронтузун баштап шыдаан. Мооң ужурунда америк империалистериң саълдар халдавырынга таварышкан капиталистиг чурттарда, база колоний чурттарда коммунистиг партиялар болза, ол чурттарның улустарының тайбың дээш, национал хамаарышпас чорук дээш демиселиниң улуг күжү болган. Мооң ужурунда ол партияларның хүрээлеңинде боттарының чурттарының эң эки кижилери, эң эки патриоттары туруп турар.

Коммунистиг партиялар боттарының ажылдарын марксизм-ленинизмге үндезилеп тургузуп турар болгаш улустуң өскерликчилеринге, барыын үзелдиг социал-демократтарга удур, эң-не империалистиг агентилер болур Титонуң бөлүүнге удур кам-хайыра чок демиселди чорудуп турарлар. Ооң ачызы-биле ол партиялар чедиишкиннерни чаалап ап, боттарының саълдар хамаарылгазын калбартып турар.

* * *

Ленинизмниң тиилелгелиг базымы болза, Иосиф Виссарионович Сталинның ады-биле тудуш харылзаалыг Сталин болза, Ленинниң өөредиин камгалаан, троцкийжи-бухаринчы өскерликчилерни чылча шапкан, Сталин болза, ленинизмни чаа үе байдалга таарыштыр хөгжүтпүшаан, Совет Эвилелин делегейде эң-не күштүг күрүне кылдыр хуулдурган. Сталин—бо хүнгү Ленин.

Ленинниң төрүтүнген хүнүн демдеглээри болза, чүгле ленинизмниң чаа тиилелгелерин түүнеп көөрү эвес, харын база делегейниң бүгү ажылчы чоннарынга мындыг кыйгырыглар болур: бодуңарның хүрээлеңиңерни ленинизмниң тугун долгандыр, ооң тугунуң тудукчулары болур коммунистиг партияларны долгандыр улам-на сырый катыштырыңар! Ленинизмниң эң-пе быжыг күжүн долгандыр, Совет Эвилелин долгандыр, бистиң хүннеривистиң Ленини болур Сталинны долгандыр ам-даа улам сырый катыжыңар!

Ленин—Сталинның тугунуң адаа-биле бүгү делегейге тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң тиилелгези дээш демиселче дилиги-биле бурунгаар!

Улуг-Хем район тарылгаже кирипкен

Ленин аттыг колхоз

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа сумузунда улгатыр катыштырган Ленин аттыг колхоз апрель 13-тен эгелеп ховуу ажылынче кирипкен. Ийи ховуу бригадазы апрель 14—15 хүннеринде шык базырары-биле 91 гектар черни илиирткен.

Часкы тарылга ажылын кыска хуусаа иштинде доозар болгаш күзүн бедик дүжүттү ажаап алыр төлээде тарааның чайгы ажаалгазын агротехниктиг бедик деңнелге чорудар дугайында колхозчулар тодаргай хүлээлгелерни ап алган ажылдап турар.

М. МААЖЫК,
колхозтуң ховуу бригадири.

Калинин аттыг колхоз

Улуг-Хем районнуң Эьжим сумузунда Калинин аттыг колхозтуң Демир-Сугда ховуу бригадазы эш Лопсаңның удуртулгазы-биле апрель 15-тен эгелеп тарылгаже кирипкен. Ук бригада 8 аът-биле 4 андазынныг, 2 илиирлиг ажылдап кирген. Олар 5 гектар чиңге тарааны тарып алган.

Бригадада лозуңнарны аскан болгаш хана солунун үндүрүп турар.

Мичурин аттыг колхоз

Улуг-Хем районнуң Хайракан сумузунда Мичурин аттыг колхоз апрель 15-те тарылгаже кирипкен.

Улуг-Хемниң ол чарыында Демир-Сугнуң Кара Ыйгылда эш Уйнукпан баштаан ховуу бригадазы 35 кижи 30 аът-биле 10 андазынныг, 8 илиирлиг ажылдап кирген. Олар эрткен чылын чарган 15 гектар черни илииртээн болгаш тарылгаже түлүктеп кирипкен.

Ук колхозтуң хем бо чарыында Баянколдуң Сарыг Ыйгылда эш Даваа баштаан бригадазы 50 кижи 2 тракторлуг, 29 аттыг ажылдап кирген. Олар эрткен чылын чарган 345 гектар черни трактор-биле илииртеп кирипкен болгаш ооң-биле кады тарып эгелээн.

Тарылганы он хонук хуусаа иштинде бедик шынарлыг доозар дээш ийи бригада аразында социалистиг чарыш салып алган эрестиг ажылдап турар.

О. УИНУК-ООЛ.

—⊙—

Практикаже үнүпкен

Тыванын көдээ ажыл-агый техникумунуң чер башкарыкчыларының үш дугаар салбырының өөреникчилери областың районнарынче апрель 10-дан эгелээш үнүпкен.

Ол салбырның өөреникчилери теория талазы-биле өөренир эртемнерин доозуп, ам ол эртемнерни практика-биле холбаштырарынче кирип турарлар. Салбырның өөреникчилери кышкы экзаменнерге багай эвес түннелди алган.

Колхозтарга практика кылыры-биле кады суртаал, тайылбыр ажылдарын чорудар талазы-биле тус-тус онаалгаларны алганнар.

Д. ШИРИВАЛ.

—⊙—

Мал ажылын хөгжүдер демиселде

Чөөн-Хемчик районда «Коммунизмче орук» колхозтуң ниитилештирген мал ажылы хөгжүп турар. Колхозта хойжу эш Седен-Доржу 1948 чылдан эгелээш 200 баш малды 400 баштан ажыр өстүрген. 1950 чылда төрээн 96 баш хойдан 96 хураганнарны бүрүн камгалап алган. Ол ышкаш бо чылын төрээн 56 хойнуң чаш төлүн четче доруктуруп ап турар.

К. БОРА-КӨЖЕ.

—⊙—

Ниитиниң мал ажылынче улуг кичээнгей салыр

Чөөн-Хемчик районда Калинин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң ниитилештирген мал ажылында улуг четпестер бар.

Колхоз баштаар чери мал кыштаглаадышкынынче чогуур кичээнгей салбаанындан, мал кадарчылары малдың азырал, ажаалгазын баксыратканындан колхозтуң малы, ылаңгыя чылгы малы багай кыштаглаан. Чижээ, 9 ажылчын аттар ажаалгазының багындан өлген, 2 кулунну бөрү чигген, 7 бе ара салган. Ол ышкаш бо чылын төрээн 175 баш шээр малдың чаш төлүнден 55 баш анай, хураган хораан.

Ниитиниң мал ажылында болуп турар чидириглерниң чылдагааны болза, колхоз даргазы Доктугу, партия эге организациязының секретари Начын-Бора олар ниитиниң мал ажылының азырал, ажаалгазын экижидеринче кичээнгей салбаанында, ону кошкак удургканында деп санаар херек.

Мынчангаш колхоз баштаар чери, партия организациязы мал ажылынга удуртулганы үндезини-биле экижитсе чогуур.

Көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын хажыдар чоруктар-биле эрес демисежир

Көдээ ажыл-агыйның Сталинчы Уставы — колхозчу амыдыралдың кол хоойлузу болур. Ол колхозчу амыдыралдың кол хоойлузун Тес-Хем районнуң колхозтары каржызы-биле үреп турар фактыларны колхозтарның отчет-соңгулда хуралдары тодаргай илереткен.

Колхозтарның уставын карак огудег кадагалаары удуртукчу бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези болур. Ындыг турбужа, Тес-Хем районнуң чамдык колхозтары боттарының бадылап алган уставын каржызы-биле үреп турар.

1950 чылда районнуң бүгү колхозтарында күш-хүннерниң минимумун күүсеткен колхозчулар 48,7 хуу, күш-хүннерниң минимумун чедир ажылдап албаан колхозчулар 48,5 хуу, чаңгыс-даа күш-хүннерниң минимумун ажылдап албаан колхозчулар 2,8 хуу болуп турар. Ленин аттыг колхозта бүгү күш-ажыл кылып шыдаар 321 колхозчулардан 197 колхозчулар күш-хүннериниң минимумун күүсеткеннер. 119 колхозчулар күш-хүннерниң минимумун күүсетпээн, 5 колхозчулар чаңгыс-даа күш-хүн ажылдап албаан, Жданов аттыг колхозта бүгү күш-ажыл кылып шыдаар 105 колхозчулардан 45 колхозчулар күш-хүннерниң минимумун күүсеткеннер, 56 колхозчулар күш-хүннерниң минимумун күүсетпээн, 4 колхозчулар чаңгыс-даа күш-хүн ажылдап албаан, Калинин аттыг колхозта бүгү күш-ажыл кылып шыдаар 317 колхозчулардан 178 колхозчулар күш-хүннерниң минимумун күүсетпээн, 8 колхозчулар чаңгыс-даа күш-хүн ажылдап албаан, Сталин аттыг колхозта бүгү күш-ажыл кылып шыдаар 168 колхозчулардан 89 колхозчулар күш-хүннерниң минимумун чедир ажылдап албаан, 6 колхозчу чаңгыс-даа күш-хүн ажылдап албаан, Молотов аттыг колхозта бүгү күш-ажыл кылып шыдаар 197 колхозчулардан 136 колхозчулар күш-хүннерниң минимумун, ынчаарга 37 колхозчулар чаңгыс-даа күш-хүн ажылдап албаан болуп турар.

Районнуң колхозтарында күш-ажылдың сагылга чуруму шак ындыг багай болуп турда, колхозтарның болгаш районнуң удуртукчулары ол чугула айтырыгже көңгүс сагыш салбаан, колхозо бүдүрүлгезиниң сандарадыкчыларынга кандыг-даа хемчег хүлээтпейн келген болгаш ам-даа хүлээтпейн турар.

1950 чылда колхозтар тараа дүжүдүн бедидериниң агротехниктиг хемчеглерин чорутпаанының хараазы-биле Сталин аттыг болгаш Молотов аттыг колхозтарның колхозчулары боттарының ажылдаан күш-хүннеринге дыка эвээш тараа алганнар.

Колхозтарда көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын болгаш колхоз демократиязын каржызы-биле үреп турар фактыларны колхозтарның отчет-соңгулда хуралдары илереткен. Чамдык колхоз даргалары колхозтуң ниити хуралының чөпшээрели чокка ниитиниң хөреңгилерин садып базаарлаар фактылар бар, ол ышкаш чамдык партия, совет органнарның ажылдакчылары боттарының албан дужаалын ажыглап алгаш колхозтарның малын, акша-продуктуларын чээлиге, азы чиик өртектерге дажыглап төтчеглээр үүлдерже шилчип турар. Чижээ, Сталин аттыг колхозтуң даргазы эш Байгыыжыктың чөпшээрели-биле ол колхозта медпунктунуң ажылдакчылары эштер Долгар, Көк олар 200 рубльдиң продуктузуп, ВКП(б) райкомунуң пропагандизи эш Күрзүү 247 рубльдиң тараазын, школа башкызы Хылбан-оол 1 хойну, шүүгү күүсекчизи турган Чымбажап 2 хойну алгаш, ам-даа колхозка төлеп бербээн. Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Мөнге 1950 чылда колхозчуларның ажылдаан күш-хүнүн барымдаалаайн колхозчуларга 540 килограмм тараааны аванзыга ажыр берген. Молотов аттыг колхозтан ол колхозта медпункту эргелекчизи эш Сарыг-оол Таня 1 аътты, районда ДОСАРМ даргазы эш Мингирья 1 аътты, школа башкызы эш Кунгаалай 1 аътты улаага мунгаш чидиргеш ам-даа колхозка төлеп бербээннер. Хуу кижилерге болгаш колхозчуларга өрелерни төледир талазы-биле колхоз даргалары, колхозтарның ревизия комиссиялары, эң ылаңгыя район прокурору эш Адыя, район шүүгүзүнүң шииткекчизи эш Бавуужап кошкак хемчег ап турар. Ол ышкаш районнуң чамдык албан организация черлериниң удуртукчулары колхозтар-биле өй-шаанда ак-сеткилдиг санажыр хүлээлгезин боттандырбайн турар. Тес-Хем районнуң райпозу (эргелекчизи турган эш Обухов) Сталин аттыг колхозка 480 рубльдиң, кадык камгалал килдизи Сталин аттыг колхозка 3565 рубльдиң, ол ышкаш областың көдээ электри чери (эш Романов) Ленин аттыг колхозка 19785 рубльдиң өрелерин төлеевейн турар чорук колхозтарны организас, ажыл-агый талазы-биле быжыглаарынга шаптык ужуштырып турарын бо факты айтып турар.

Районнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи эш Биче-оол, МТС директору эш Максимчук, районнуң көдээ болгаш колхозтар тудуунуң килдизиниң эргелекчизи эш Пуговкин 1950 чылдан эгелээш бо хүнге чедир колхозтарның ажыл-агый чоруду.газынга удуртулга башталганы болгаш дузаламчыны кедергей кошкак хандырып турарындан колхозтарның отчёт-учёду сандаргай болгаш устав хажыдыышкыннары хөй болуп турар. Чижээ Калинин аттыг колхозта чыл отчёдунуң үезинде чамдык колхозчуларның май, июнь, июль, август айларда ажылдаан күш-хүннерин биживээн болгаш колхозчуларның күш-хүннериниң даңзысын кылбайн, чүгле отчёт-соңгулда хурал үезинде кылган. Сталин аттыг колхоз 1950 чылдың күзүнүнде дүжүттен ажаап алган тараазының чеже тонна болганы безин билдиннес болгаш 1950 чылда отчёт-учётту барык кылбаан болган. База колхозтарда ревизия комиссиязының даргазы эш Арбак, Калинин аттыг колхозта эш Болат-оол, Сталин аттыг колхозта эш Манзай 1950 чылда кандыг-даа ажыл кылбаанындан отчёт-соңгулда хуралдарга илеткелдерин чөгенчиг байдал-биле кылганнар.

Үстүнде айыткан фактылар болза, ВКП(б) райкому болгаш райкүүском көдээ ажыл-агый артелиниң сталинчы Уставын күүседириниң шыңгыы камгалакчылары болур талазы-биле боттарының удуртулгазының кошкаан айтып турар. Бо харыысалга чок чорукту ажыглап алгаш чамдык колхозчуларның дыка хөй кезии колхозтарның ниити сонуургалының дугайын уттуп, боттарының хуу ажыл-агыйынга колкичээнгейни салып турар.

ВКП(б) райкому болгаш райкүүском колхозтарны удуртурунуң талазы-биле боттарының ажылының стилдерин эде тургузуп, көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын хажыдар фактылар-биле шыңгыы демисежирин колхозчу амыдырал негеп турар.

М. СЕРЕН-ДОРЖУ.

Каадырларның чөптүг негелдезин чугулалап көөр

Областың культура чырыдыышкын килдизи 1950 чылдың октябрьде Тожу районга ажылдаары-биле баянист эш Чорбааны томуйлап чоруткан. Эш Чорбаа бодунуң ол тускай эртемин эки билир болгаш онаашкан ажылынга чүткүлдүг кижи дээрзинге кым-даа маргыкып шыдавас.

Эш Чорбаа Тоора-Хемге чеьдип келирге район төвүнүң аныяк өскеннери ону улуг сонуургал-биле уткуп алганнар. Чүге дээрге, Тожунуң аныяктары культуралыг оюн-тоглаага болгаш совет уран-чүүлге дыка ынакшылдыг. Олар совет уран-чүүлдүң чаа ырларын, танцыларын, хөгжүм-музыказын өөренип алырынга баянист кижиниң улуг дузалыын ынчаардала үнелеп билгеннер.

Ынчаарга районнуң чамдык удуртур ажылдакчылары ол тускай эртемниг каадырны бир янзы көрүп хүлээп алган. Тускай эртемниг каадыр кижини ажылга чөп ажыглаар төлээде, аңаа материалдыг условиени тургузуп бээр деп бистиң совет күрүнеде ниити чурум бар. Ол айтырыгны ажылчы чоннарның депутаттарының чер-черде Советтериниң органнары шиитпирлеп боттандырар ужурлуг. Ындыг турбужа, ол тускай эртемниг ажылдакчы маңаа келген хүнүнден эгелээш бо чылдың январь айга чедир чурттаар бажың чок, улустар бажыңы кезип хонаттап чоруп келген. Бо дугайында ол районнуң удуртуп баштаар черлериниге үш ай иштинде билдириишкиннеп келгеш, адактың сөолүнде мүн-не чурттаар бажыңны алган аттыг.

Эш Чорбаа бо чылдың февраль айда чаа баян садып алыры-биле Кызылче чорупкан. Кызылга баргаш районнарның культура чырыдыышкын инспекторларының семинарынга таварышкаш, ол семинарга база киришкен. Кызылдан үнгеш Тоора-Хемге чеьдип келирге демги бажыңы кайда боор ийик, чок—ээзи тыпты берген болган. Чүл дээрге, эш Чорбаа Кызылче чоруй баар аразында ооң бажыңын райкүүском районнуң шиитткекчизи Бадарчыга «чөпшээреп» берипкен болган.

Ынчангаш ук Чорбаа ам база бажың чок куруг калган. Оон бээр ол ам районнуң культура бажыңының эжиинде чүве шыгжаар амбар иштинде чурттап турар. Бо дугайында райкүүском даргазының оралакчызы Серенге болгаш райкүүском секретари Шыырыпчык оларга айтырыг тургузарга «чүге турганнап чораан шорузу, бажың чок тур, ажылдаар апаар, ол-ла»—деп ёзулуг-ла эрги дүжүметтер ышкаш хөректеп каар боордан өске чогум ол хамааты кижинин чөптүг негелдезин хандырып бээр деп чүвени хаайынга безин какпайн турар.

Совет органның аппарадынга олуруп алгаш тускай эртемниг каадырларның чөптүг негелдезин херекке албайн каратуразында аажылап турар шак ындыг дүжүметсиг кижилерниң бир шиидин тып, шыңгыы харыысалганы хүлээдир болза чогуур.

В. БАДАРЧИ,
ВЛКСМ Тожу райкомунун

Тайбыңны манавас, чаалап алыр

(„Быжыг тайбын дээш, улус демократиязы дээш!“ деп солуннуң арыннарындан)

«Быжыг тайбын дээш, улус демократтиязы дээш!» деп солуннуң эвлелгеглиг дугаарынга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң бирги сессиязынга хамаарышкан материалдарны: организациялыг айтырыглар талазы-биле резолюцияны болгаш тайбың дээш демиселдиң калбарып турарын, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кежигүнү **Людмил Стояновтуң «Улустарның тура-соруу»** деп чүүлүн болгаш Кыдаттан, Италиядан, Франциядан, Венгриядан, Ирандан, Кореядан, Англиядан келген медеглелдерни «Тайбыңның Пактызы дээш! Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыын улустар деткип турар» деп ниити эге-биле парлаан.

Солунда «Венгрияда беш чыл планы болгаш социализм тургузарының сорулгазы» деп эге-биле Венгрияның ажылчы чоннар партиязының Төп комитединиң политбюрозунуң кежигүнү **Эрне Герэниң** Венгрияның ажылчы чоннарының партиязының II съездизинге кылган илеткелинден алган чүүлдү парлаан.

Венгрияның улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң темпилериниң дүргедеп болур аргалыын эш Герэ саннарның болгаш фактыларның материалдарынга үндезилеп көргүскен.

Чаа беш чыл планын күүсеткениниң түңнелинде Венгрияның улуг-улуг үлетпүрлериниң тургузуу өскерлир деп автор айтып турар. Беш чыл планының төнчүзүнде бүдүрүлге чепсээ бүдүрер үлетпүрнүң ниити продукциязының үнези 70 хуу чедир өзер. Көдээ ажыл-агый продукциязының үнези беш чыл планының төнчүзүнде, 1954 чылда, беш чыл планының дугайында хоойлуда көрдүнгени ышкаш, 1949 чылдың деңнелин үгле 42,2 хуу ажар эвес, а бети-ле дээрге 50—55 хуу чедир ажар ужурлуг.

«Чаа чогааткан беш чыл планы болза, бистиң Төрээн чуртувусту бай болгаш күштүг, бистиң улузувусту бай шыырак амыдыралдыг болгаш культуралыг болдурар, **бистиң төрээн чуртувусту сайзырангай көдээ ажыл-агыйлыг интустриялыг чурт кылдыр хуулдурар.** Бистиң чаа беш чыл планывыс болза, баштайгы беш чыл планындан улуг хемчээлдиг болгаш тайбың тургузуушкуннуң планы тайбың фронтузун быжыглаарының планы болур» — деп эш Герэ демдеглээн.

Канаданың депшилгедиг ажылчын партиязының чингине секретари **Тим Бак** «Канаданың депшилгелиг ажылчын партиязының чаа сорулгалары» деп чүүлүнде Сен-Лоранның дайынга белеткенип турар чазаанга согугну берип турар. Тим Бактың бижип турары болза, дайынга белеткел дээрге, Канаданың Катышкан Штаттардан хамаарылгалыг чоруун улам улгатырар болгаш ону соңгу Пуэрто-Рикоже шилчидер сорулгалыг сүлчээ болур деп чүвени Канаданың чонунуң калбак массалары билип эгелеп турар. Ол болза, бүгү делегей политиказынга Канаданы өскертип болурунга идегээр барымдааларны берип турар. Тайбың дээш демиселге боттарының хөделиишкинин катыштырар арганы демократтыг шынарлыг бүгү канадачыларга Тим Бак тургузуп турар.

Финляндияның коммунистиг партиязының чингине секретари **Вилле Пессиниң** «Тайбың дээш, амыдыралдың байдалдарын экижидер дээш демисели» деп чүүлүнде бижип турары болза: «чуртта тайбың камгалалының шимчээшкини калбарып турар болгаш улам-на быжыгып турар. Амгы үеде үгле ажылчыннар эвес, харын көдээ чурттакчылар, интеллигенция тайбың дээш улам-на шиитпирлии-биле турлуп, Финляндияның салым-чаяанын империалистиг күрүнелерниң шериг авантюразы-биле холбаштырып турар чазактың реакциялыг политиказын буруу шаап турарлар. Финляндияның дөрт миллион чурттакчыларындан бир миллион кижи Стокгольм Кыйгырыының адаанга адын салып, ооң-биле тайбыңга тура-соруун илереткени билдингир болгай».

«Финляндияның ажылчы чоннарының болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилериниң демиселин баштап турар коммунистиг партия бодунуң харыысалгазын медереп билип, реакция-биле демиселди күштелдиреринге, массага, эң ылаңгыяда бүдүрүлгелерде профэвилел шимчээшкининге партияның саңлдарын быжыглаарынга эргежок чугула бүгү хемчегларни ол ап чорудар» — деп сөстер-биле эш Песси бодунуң чүүлүн доозуп турар. М. Х-ниң Каирдан бижээни «Египеттиң чону тайбың болгаш хосталга дээш демисежип турар» деп эгелиг чагаазында египет тараачыннарның болгаш ажылчыннарның боттарының амыдыралын экижидип алыр дээш идепкейлиг демиселди канчаар чорудуп турарының дугайын чугаалап турар. 1950 чылда үлетпүр бүдүрүлгелиг улуг хоорайларга ажыл соксадыышкыннары болгулаан. Чазак болза ол ажыл соксадыышкыннарын чүгле чепсектиг күштериниң дузазы-биле базып шыдаар аргалыг болган. Абу Забалдың демир орук мастерскаязының ажылчыннарының ажыл соксадыышкыннарын танкаларның күжү-биле баскан. Шубра Эль Хейлейде Насрның № 1 фабриказын ажылчыннар өзелеп алгаш, дөрт хүннүң дургузунда холунга тудуп турганнар; Насрның № 2 фабриказынга 4 неделяның дургузунда ажыл соксадыышкыны уламчылап турган.

Египеттиң таразчыннарының болгаш ажылчыннарының боттарының эргелери дээш, амыдырал байдалын экижидер дээш демисели англи-америк империалистерге болгаш оларның египет хөлезиленикчилеринге удур демисел-биле сырый холбашкан. Ол демисел тайбың дээш демисел-биле ол ышкаш сырый харылзашкан деп чагаада айтып турар.

Совет Эвилелинде дөрт дугааргы өртек чиигелдезиниң дугайын **П. Тодоров** «Чаа өртек чиигелдези—ССРЭ-ниң тайбың политиказының херечизи» деп чүүлде бижип турар.

Румынияның ажылчын партиязының Төп комитединиң секретари **Василе Луканың** «Национал айтырыында Титонуң бөлүүнүң фашистиг политиказы» деп чүүлде бижип турары болза немец фашистиг партия улус массаларны болгаш ажылчын ангының чыдып калган кезээн мегелээр сорулга-биле бодун национал-социалистерниң партиязы деп адап турган болза, ам югослав улустуң дайзыны Титога баштаткан Белградтың фашистери боттарын «коммунистиг» партия деп ат-биле чажырынып алгаш, Югославияга «социализмни» тургузар дугайын чугаалап турарлар.

Бүгү делегей шпионнарындан, агентилерден, провокаторлардан тургустунган Титонуң фашистиг бөлүү англи-америктиң чажыт разведкаларының болгаш гитлержи гестапочуларның дузаламчызы-биле Югославияның коммунистиг партиязының болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң удуртулгазынче шургуп киргеннер. Дайын үезинде ол агентилерге, провокаторларга болгаш шпионнарга даалгаларны америк генерал Вильям Доновен болгаш троцкийжи сүлчээниң билдингир организакчызы, Черчилльдиң төлээлекчизи Брюс Локкарт олар берип турганнар. Титонуң бөлүүнүң хоралакчы, өскерликчи чоруунуң түңнелинде КПЮ-нуң 12.000 кежигүннеринден дайын үезинде 10.000 кижи өлүрткен.

Джилас болгаш Пьяде олар 1941 чылдың чазынында Черногорияның коммунистерин болгаш патриоттарын тудуп шаажылаар чоруктарны өскүдүп турган. Ол шаажылал Михайловичиниң талалакчылары киржип, партизаннарның артындан оларны соп турган. Михайловичиниң төп штабын англи капитан Гудсон командылап база Черногорияга шаажылалды удуртуп турган, а Титонуң кол штабын Рандоль Черчилль командылап турган.

Империалистер бир угда Югославияга ийи картага ставканы кылып турганнар. Бир эвес англи-американчылар Балканны эжелеп аптар болгаш аңаа Югославияның артык күчүзүн хандырып турар Балкан федерациязын тургузуптар болза бир дугаар карта — Драже Михайловичини ажыглаар. Балканның бүгү-ле фашистиг болгаш реакциялыг партиялары-биле харылзааны тудуп турганын Михайлович боду чугаалап турган:

«Мен Балкан федерациязын тургузарын оралдажып турган мен. Ол сорулга-биле, Лондондан алдынган айтыышкынны ёзугаар Маниуге капитан Филипповичини чоруткан мен. Ол федерация болза, Советке удур блок болур ужурлуг турган».

Бир эвес англи-америк эвилелчилер Балканны эжелеп ап шыдавайн Румыния, Болгария, Венгрия болгаш Югославияже кире берзе ынчан Титону ажыглаар кылдыр таарыштырып кылган турган. Титонуң фашистиг бөлүүнүң боттарының чонга удур политиказын чорудуп, биче нацияларны үптеп, оларның эргелерин үреп, өскенин черлерин эжелеп ап турган Югославияның девискээрин калбартыр дугайында серби паннарның күзелин өскүдүп турарын болгаш өске улустарга идегевес, оларны көөр хөңнү чок чорукту өскүдүп, Катышкан Нацияларлар Организациязынга бүгү айтырыглар талазы-биле америк империалистер-биле чаңгыс фронтуну тургузуп, америк империалистерниң бүгү-ле агрессчи акцияларын деткип турарын эш Лука көргүзүп турар.

Ынчалза-даа югослав улустуң америк империалистерге удур хосталгалыг демисели соксаал чок өзүп турар. Ол демисел болза, Титонуң бөлүүн дүжүрер, Югославияга капитализмни катап тургузарынга удур Югославияның улустарының болгаш бичии национал-дарының дең эргелери болгаш хостуг хөгжүлдези дээш, улустар аразының эпнайыралын тургузар дээш, национал-дарлалга удур демиселге ажылчын аңгының болгаш ажылчы тараачыннарның эвилелин боттандырып тургузар сорулганы салып турар.

Ол дугаарда Францияның коммунистиг партиязының Төп комитединиң кежигүнү **Леон Фекстиң** «Марокко национал-хосталгалыг шимчээшкиннер» деп чүүлүн болгаш Люксембургтуң коммунистиг партиязының секретариадының кежигүнү **Жан Киллдиң** партияның тургустунганындан бээр 30 чыл болган оюнга холбаштырган «Люксембургтуң коммунистиг партиязының оруу» деп чүүлүн база парлаан.

Ол солунда элээн каш чурттарда партия амыдыралының болгаш демократтыг шимчээшкиннерниң дугайында медээлерни болгаш информацияларны, а ол ышкаш **Ян Маректиң** «Политиктиг чүүлдер» деп чүүлүн парлаан.

„Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш“ деп делегейниң Сталинчы шаңналының лауреады Сун Цзин-линниң медеглели

ШАНХАЙ. Шанхайның бүгү-ле солуннары Кыдаттың улустуң дузаламчызының даргазы Сун Цзин-линниң делегейниң Сталинчы шаңналын тывысканынга холоаштыр кылган медеглелин көскү черлеринде бижип турар.

Сун Цзин-линниң медеглелинде чулаалааны болза, делегейниң Сталинчы шаңналының лауреады деп атты чеҗип алган чорук меңээ эң улуг аас-кежик болур тур. Тайбың дээш демиселге Сталинның ады-биле киржири алдардыр. Бүгү улустар тайбыңны эң-не улуу-биле күзеп турар. Сталинның ады тайбыңның боттандырылгазының эң эки үлегери болур.

Кыдат улустуң төлээлекчизи мен бо эң бедик шаңналды хүлээп алыышаан, тайбын дээш моон-даа соңгаар демисежиримни таңгыраглап тур-мен. Кыдат улустуң чүткүлдүг революстуг демиселинiң ачызында бистиң күүлүг чуртувус тайбыңның лагеринде кирген. Кыдат улустуң тиилелгелери, совет улустарның социализм тургузуушкунунда канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннери, а оон ыңай өске-даа бүгү депшилгелиг кижилерниң маадырлыг күзел соруу болза, бүгү делегейни тайбыңның хөрээниң талазынга болгаш улустуң эрге-чагыргазынга мөңгеде чедирип келген.

Ам бүгү улустарның чаңгыс фронтузу тайбыңны камгалаар дээш демиселди күштүү-биле үргүлчүлээр. Американың Катышкан Штаттарының саң-хөө эзелери болгаш оларның чалчалары аар аштырыышкынга таваржып турар. Олар маадырлыг корей улустуң чедиишкиннерин чок кылып турары ышкаш кандыг-даа тайбың тургузуушкунну хайыра чокка узуткаарын күзеп турарлар. Олар оон ыңай Кореяда, Малайяда болгаш чер бөмбүрзээниң өске-даа кезектеринде үүлгедип турары ышкаш бичии ургуларны иелериндeн кам-хайыра чок чарарын ийикпе, оларны өлүрерин күзеп турарлар. Олар бүгү кижилерни кул байдалынга чедирип, оларны үгер-боога эзт кылдыр ажыглаарын күзеп турарлар, оон ыңай олар боттарының чуртунга-даа. Барын Германияга-даа, Японияга-даа ону кылырын орадажын турарлар.

Ындыг болза-даа, ол бужар баҗык бодалын кажан-даа күүседип шыдаавастар, чүге дээрге, улустарның чаңгыс фронтузу канчаар-даа аажок улуг күш-биле өскен. Бистиң талавыста миллион-миллион кижилер турар, а оларның талалакчылары мырыңай чөгенчиг эвээш, бо дугайында улустар аразының тайбыңын быжыглаар дээш демисел чорувайн турар чер бөмбүрзектиң кайыдаа черинде чок деп чүвени Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң сессиязы көргүскен.

Делегейниң Сталинчы шаңналдары бүгү делегейге тайбыңның херээ дээш бистиң демиселивистиң күжүн улгатырзын. Кижи төрелгетенниң дайзыннарын чылча шавар болгаш көстүп көрөөн тайбың күш-ажылдың, өөрүшкүлүг дыштанылганың перспективаларын кижи төрелгетенниң мурнунга ажыдар төлээде, бис чаа-чаа күштерни тып алыр бис.

Шупту мынча деп кыйгыраалыңар: тайбың дээш демисежип турар бүгү улустарның баштыңчызы Сталин делгерезин! Бүгү делегейге тайбыңның күштери делгерезин! Бүгү делегейге тайбың делгерезин!

(СЭТА).

Делегейниң Сталинчы шаңналының лауреады Эриберто Хараның медеглели

ПРАГА. Телепресс агентилели тайбың талазы-биле делегейниң Сталинчы шаңналының лауреады Эриберто Хараның ол агентилелдиң корреспондентизинге кылган медеглелин Мексикадан дамчыткан.

Хараның медеглээни болза, «Менээ шаңналды тывыскан чорук, меңээ-даа, тайбың камгалалының мексика комитединге-даа, Мексиканың бүгү улузунга-даа бедик хүндүткел болур тур. Сталин аттыг шаңнал меңээ эң улуг үнелиг, чүге дээрге, Сталин болза тайбың дээш эң-не бир дугаар демиселчи болур. Ындыг болза-даа, ол акшаны чааскаан ажыглаарын күзевес мен, ону тайбың камгалалычын шимчээшкининиң эргезинге дамчыдып бээр мен».

Мексикага тайбың дээш демиселдиң хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында айтырыгта генерал Хараның медеглээни болза бо перспектива «элээн эки байдалдыг болуп турар». Ооң чугаалааны болза, «Тайбың талалакчыларының саны хүн бүрүде өзүп турар болгаш чурттуң янзы-бүрү черлеринде тайбың камгалалының чаа-чаа комитеттери тургустунуп турар. Бо шимчээшкинге янзы-бүрү профессиялыг, янзы-бүрү политиктиг болгаш пажын чүдүлгелиг кижилер киржип турар. Бо бүгүнүң көргүзүп турары болза, улус тайбыңны күзеп турар. Тыйбың чокка үр үениң эки амыдыралы болдунмас».

(СЭТА).

Канадада тайбың камгалалының национал ассамблеязының ажытынганы

ТОРОНТО. Апрельде Торонтога Канаданың тайбың камгалалының национал ассамблеязы ажытынган. Ассамблеяның ажылынга тайбың камгалалының чер-чер комитеттеринден, Профэвилелдериниң органицияларындан, националдың янзы-бүрү бөлүктериниң организацияларындан, аныктар организацияларындан, хөрээженнер организацияларындан соңгутургаш, Канаданың бүгү кыдыгларындан келген 3 муң төлээлер киржип турар. Ол ышкаш, ассамблеяда хүрээ-шажыныңның көскү ажылдакчылары болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери база келген. Ассамблеяга тайбың камгалалының Канада конгрезиниң даргазы Джеймс Эндикотт чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Кореяда болуушкуннар

Улустуң армиязының Кол командылалының дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. Каш хонуктар бурунгаар америк болгаш англи шериглер 38 параллелди эрткен болгаш ооң соңгу талазынче 5-тен 15 километр кирген.

Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустуң армиязының Кол командылалының апрель 17-де медээзи-биле алырга Улустуң армиязының кезектери кыдат эки-турачылар-биле кады дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг чидириглерни таварыштырбышаан, дайзынга удур кадыгдошкун тулчуушкуннарны чорутканнар.

Апрель 16-да Улустуң армиязының кезектери Барын фронтуга дайзынның 4 самолёдун аңдара аткан.

(СЭТА).

Кыдаттың девискээринче америк ужар-чүүлдүн халдаашкыны

ПЕКИН. Кыдаттың девискээринче америк самолёттарның бомбалааныының дугайында «Женьминьжибао» солуннун бижээн чүүлүн Синьхуа агентилелиниң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, хан ижикчи америк агрессорлар миллион-миллион корей хамаатыларны өлүрген соонда бодунуң ханныг дайынын Кыдатче калбартырын оралдажып турарлар.

Түңнелинде солуннуң бижип турары болза, америк агрессорларга удур демиселге боттарының күжүн ийи дацкыр улгатырарын болгаш Кореага амдаа улуг дузаны көргүзер болгаш американнарның агаар халдаашкынындa болуп турар когаралдарның өскээнин негеп алгыжа, америк агрессорлар бүрүп чылча шаптыргыжа чедир корей улус-биле хол-холундан тутунчуп алгаш демисежирин кыйгырып турар.

«Гуанжибао» солуннуң айтып турары болза, америк самолёттарның ол чөнгээлиг халдаашкынының соксавайн турары, америк империалистер боттарының агрессчи дайынын улам калбартыр сорулганы салып турарында. Солуннуң бижип турары болза, Америк агрессорларга удур демиселди улам күштелдирип, америк империалистерни бүрүнү-биле чылча шавар демиселге корей улуска дузалажып тургаш, кыдат улустуң амы-тынын болгаш эт-хөрөңгизин камгалап ап болур.

(СЭТА).

Иранның мурнуу эриинде англи корабльдер

ЛОНДОН. Рейтер агентилелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, англияның ийи крейсери үш фрегатазы мурнуу Иранда Абадан порттан ырак эвес черде туруп турар» деп Англияның далай министерствозунуң төлээзи медеглээн.

Агентилелдиң медээзин ёзугаар алырга «Гамбия» крейсер Аденаның районунда турар болгаш «бир эвес херек апарза, Персидтиң суг шенээнде турар англи шериг-далай күштериниң командылалы ону ажыглап болур!». «Юриалес» крейсер Мальтадан Кызыл далайже баар орукта чоруп гурар.

«Гамбия» крейсерде 900 кижи бар, ооң иштинде далайның 70 чадаг солдаттары бар.

СЭТА).

Харыысалгалыг редакторнуң оралакчызы М. Л. ДЕЛЕГ.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлерин КНО-же чорудар дугайында айтырыг

ПАРИЖ. 13 чурттарның төлээлекчилери составтыг төлээлерни КНО-же чорударын Берлинге болган Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң сессиязынга шиитпирлээнин шагда-ла дыңнаткан болгай, ол төлээлер КНО-дан мындыг чүүлдерни негээр эргени алган:

«1. Тайбың талалакчыларының Бүгү-делегей конгрезиниң кыйгырыының тус-тус пунктуларын болгаш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң ангы-ангы резолюцияларын көөрүн база оларның дугайында саналын бээрин; 2. кандыг-бир тергиндекчи бөлүктүң чепсээ болбайн, а чазактарның аразында дугуржулганың чери болур кылдыр Уставтың аңаа айтып турары рольди күүседирин». КНО-нуң Парижге информация төвүнүң тускай дыңнадыындан илереп турары болза, КНО-нуң чингине секретари Трюгве Ли Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлекчилери-биле ужуражырындан дадагалзап турар.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң даргазы Жолио-Кюриниң Трюгве Лиге чагаазын КНО-нуң Парижте информация төвү парлап үндүрген, ында чугаалап турары болза:

«Катышкан Нациялар Организациязынче төлээлер чорудар талазы-биле Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпириниң дугайын дыңнадыры-биле март 8-те силерге бараалгаан болгай мен. Ол төлээлерниң сорулгазының дугайын силерге база дыңнаткан мен. Ол төлээлерни апрель 9-та Парижге хүлээп алыр дээниңерни дээрги Кордьени дашчыштыр биске дыңнаткан болгай силер. Ынчалза-даа ол сөөлгү медеглелди болчашкан хүннүң бетинде он-на хонгаш ап алган мен. Төлээлер 13 чурттарның, оларның иштинде Индияның база Кыдаттың төлээлекчилеринден тургустунган төлээде оларны ол дугурушкан хуусаада чыып алыр аргажок болган. Өске талазында ол төлээлерниң кежигүннери КНО-же баар дугайында Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелинден даалга алган турганнар. Бир эвес Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлерин кажан хүлээп алыр аргалыг болуруңарның эң кыска хуусаазының хүнүн меңээ дыңнадыр болзуңарза кончуг-ла өөрүшкүлүг болур ийик мен».

«Дараазында айларда чай чок» дээрзинге сылдаглап, «КНО-га төлээлер хүлээп алырынга кандыг-бир хүн айтып» шыдавас мен деп, Жолио-Кюриге харыы чагаазынга Трюгве Ли медеглээн.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлериннге бээри-биле белеткээн Трюгве Линиң медеглелиниң бижимелин КНО-нуң Парижте информация төвүнүң тускай дыңнадыынга база киирген. Бо медеглелге Трюгве Ли КНО-нуң ажыл-чорудулгаларын, Вашингтоннуң эрге-ажыктарынга таарыштыр Трюгве Линиң чогаадып кылганы «быжыг тайбыңны доктаадып тургузарының 20 чылдыг программазы» дээрзин мактап турар.

(СЭТА).

СУГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ДӨСТЕРИН КАМГАЛАҢАР!

Ниитинин ажыглаар кулуу хирлиг поктуг чүүлдерден (чуртталга бажыннардан, албаннаар бажыңнардан, пок төгер оңгарлардан, мал кажаалаарындан болгаш оон-даа өске черлерден) **20 метр ыракка турар ужурлуг.**

Кудуктуң ханалары дыгылчак, чарбалчык үттер чок, ыяштары чарык курт үттевээн болур ужурлуг.

Кудуктуң кырында кажаазынга **„шооча“ кылыр**, тодаргайлаарга, кудуктуң кажаазын долгандыр довуракты ургаш сырый тапгап кылыр херек.

Кудук кажаазының хана доразынга үүрмек даш холумактыг өлезинни урар, ол кудуктан ийленчек турар. Дашкаартан төктүр агыышкыннардан камгалаарыбиле долгандырган буганы кылыр болза чугула. Кудуктуң даштыкы аскынга: ап октап турар **дуглагны,** база ол ышкаш кырынга **какпакталчак серкии** кылыры чугула.

Ниити узар саваны азы кочалды албан тургузар. Кудуктуң ханазының кырынга **кочал салыр сандай-чыгашты** кылыр.

Кудуктуң чанынга хеп чуурун, чугган хепти чайып булгаарын, янзы бүрү чүүлдерни чуулун, мал суггарарын болдурбас. Мал суггарарда кудуктан 5 метр ырак черге оңгача кылып бээр.

Кудуктан алган сугну чигге ишпейиыяавыла **хайындырып** алынар. Хайындыраа чорук халдавырлыг аарыгларның ижин тифи, дизентерия (ханныг кыыык), туляремия болгаш өске-даа аарыгларның микробтарын өлүрер.

Тыва областың санитар чырыдыышкын Бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин кудумчузу, бажың, 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62; харыысалгалыг редакторнуң оралакчызының, партия амыдыралының, культура, литература болгаш уран-чүүл кылдыстериниң—3—88; харыысалгалыг секретарының, пропаганда болгаш агитация, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа кылдыстериниң—3—68; иштики информация, бухгалтериялың—3—65.

Б00886 Облүүсномнуң типографиязы